

Einar Arnórsson - Afbrigðileg meðferð einkamála

- 2. útgáfa (1942)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skrifað hefur verið inn á margar blaðsíður.

Blek vantar inn á ýmsa stafi víðs vegar um prenteintakið.

EINAR ARNÓRSSON:

AFBRIGÐILEG MEÐFERÐ EINKAMÁLA

2. ÚTGÁFA

REYKJAVÍK 1942.

FJÖLRITUNARSTOFA
DANÍELS HALLDÓRSSONAR

Höskuldur Olafsson 1/1967

EINAR ARNÓRSSON:

AFBRIGÐILEG MEÐFERÐ EINKAMÁLA

2. ÚTGÁFA

REYKJAVÍK 1942.

FJÖLRITUNARSTOFA
DANÍELS HALLDÓRSSONAR

ENAR: ARNÖRSSON

MEÐFERÐ EINKAMÁLA AFBRIGÐILEG

2. ÚTGÁFA

REKKAÚK 1945

LAUGAVEGUR 10
REKKAÚK 101

1.gr.

Almennu ákvæðin um meðferð einkamála í héraði í lögum nr. 85/1936 (skemmstafað hér eftir: eml.) taka yfir höfuð til allra einkamála, nema sérstakar undantekningar séu gerðar í lögum. Um nokkur mál gilda sérreglur, sem ýmist eru í eml. sjálfum eða í öðrum lögum. Um hvert þessara mála virðist verða að athuga það sérstaklega, að hve miklu leyti alennu ákvæði eml. taki einnig til þeirra, þar sem sérákvæðin um þau girða ekki fyrir það.

Ástæður til sérstakrar meðferðar einkamála eru ýmsar. Stundum eru mál einföld og óbrotin og sakareini fremur lítils virði (sáttaneindarmál). Af viðskipta-ástæðum þykir stundum rétt að takmarka heimild varnararðilja til varna (víxilmál og tékka, skuldabréfamál). Sérþekking dómenða þykir nauðsynleg til úrlausn-
ar sumra mála (sjó- og verzlunardómsmál) eða sérstök rennsókn-
araðferð þykir heppileg (fasteignumál). Þjóðfélagsnaðsýn eða jafnvel umhyggja fyrir bögun aðilja þykir stundum heinta málshöfð-
un ex officio fyrir aðilja eða jafnvel án kröfu hans og atbeina
dómara til upplýsinga sakaratriða ex officio (landsmerkjamál, barnsfæðernismál, hjónabandsmál, mál til sviptingar lögræðis, mál til að sanna dauða horfins manns), enda er forræði aðilja á máls-
meðferð og sakareini takmarkað í málum þessum sumum. Þá verða sum mála þessara látin seta sérstakri meðferð sakir þess, að óvíst er, hver eða hvort nokkur ákvæðinn máður verði til viðræðis (ógild-
ingardómsmál, eignardómsmál).

Mál, er frábrugðinni meðferð seta, eru þessi:

- I. Sáttaneindarmál.
- II. Vixilmál, tékka og skuldabréfa.
- III. Sjó- og verzlunardómsmál.
- IV. Fasteignumál.
- V. Barnsfæðernismál.
- VI. Hjónskaparmál.
- VII. Eignardómsmál.
- VIII. Ógildingardómsmál.
- IX. Mál til lögræðissviptingar - sjá 2.7/1951 § 2, 4H.
- X. Mál til að sanna dauða horfins manns. - sjá 2.8 § 2, 3H.

Mál þau, sem fyrr settu gestaréttarmeðferð og einkalögreglu-
mála, fara nú að hætta almennra einkamála, síðasta mgr. 224. gr.
eml.

2.gr.

Sáttaneindarmál.

I. Með lögum nr. 32/1911, sbr. lög nr. 20/1931, var sáttaneind-

um fengið úrskurðarvald í minni háttar skuldamálum. Ákvæði um þetta eru nú í 21.- 25 gr. eml. Sáttanefnd er dómstóll, er hún fer með úrskurðarvald, og verða því að gilda um hana að því leyti almennar reglur um dómstóla, t. d. ákvæði 54 gr. stj.skr.

II. Úrskurðarvald sáttanefndar um sakarefni kemur auðvitað því að eins til greina, að sátt takist ekki um það. Það tekur því að eins til "kröfu, að hún sé til greiðslu peninga borgarlegs eðlis eða greiðslu opinbers gjalds í peningum", 2. mgr. 21. gr. eml. Kröfu um greiðslu sektar getur sáttanefnd því ekki úrskurðar, né kröfu um tegundarákveðna greiðslu aðra en peninga. Ef peningakrafa er aðalkrafa, en varakrafa um aðra greiðslu, getur sáttanefnd úrskurðað aðalkröfu, ef skilyrðum þar til er annars fullnægt, en ekki varakröfu. Samsvarandi er, ef aðalkrafa er um annað en peninga, en varakrafa er um peninga, og aðili fellur frá aðalkröfu. Ef tvær kröfur eða fleiri eru sóttar saman, og er ein þeirra eða fleiri peningakrafa, þá virðist sáttanefnd geta úrskurðað peningakröfur, ef þær eru hinum kröfunum óháðar. En ef kröfur eru hver öðrum háðar (hvor annari háð), þá mun sáttanefnd ekki geta úrskurðað peningakröfu. Dæmi: A vinnur verk fyrir B, sem ekki vefengir það, að A eigi að fá 100 kr. fyrir það, en A krefst þess jafnframt, að B skili verkfærum, sem hann hafi unnið verkið með og séu í vörslum B. Þessi verkfæri segist B eiga og neitar því að skila þeim. Hér sýnast kröfurnar vera svo óháðar hvor annari, að sáttanefnd geti úrskurðað peningakröfuna. Ef B hins vegar jataði verkkaupskröfuna að visu rétta, en vildi gera greiðslu hennar háða því, að A stæti honum skil á verkfærum, sem hann hefði fengið A til að vinna verkið með, þá virðist peningakrafan vera hinni svo háð, að sáttanefnd geti ekki úrskurðað hana. Áður var vafasamt, hvort sáttanefnd geti úrskurðað t. d. skatt- eða útsvarskröfu, er nú er þeim vafa lokið. Ef t. d. lögtaksréttur slíkrar kröfu fyrist, þá getur sækjandi hennar fengið úrskurð sáttanefndar um hana. Það skiptir ekki máli, af hvaða rót krafa borgarlegs eðlis er runnin, hvort hún er á samningi, skaðabótaverki eða öðrum rökum reist, t. d. endurheimt ógreidds fjár o. s. frv.

Skilyrði og takmarkanir úrskurðarvalds sáttanefndar um kröfu eru að öðru leyti þessar:

1. Innstæða kröfu má ekki nema yfir 500 krónur, 2. mgr. 21. gr. eml. Vextir og kostnaður af málsókn eða innheimtu skipta ekki máli. Ef slíkar kröfur væru sóttar í sérstöku máli, þá mættu þær samanlagðar ekki nema yfir 500 krónur. Úrskurða má sáttanefnd margar kröfur, sem sóttar eru með sömu sáttakæru, ef hver einstök þeirra fullnægir skilyrðum, enda þótt þær nemi samanlagðar yfir 500 krónur. Ef skuldheimtunadur skiptir kröfu, sem nemur yfir 500 krónum, þá má sáttanefnd alls ekki úrskurða nokkurn hluta hennar, nema hann afsali sér því af kröfu, sem er yfir 500 krónur, 4. mgr. 71 gr. eml. Aðili getur því ekki skapað sér slíkt réttarfarshagræði með skiptingu kröfu. Þetta gildir þó sennilega ekki, ef gagnaðili samþykkir skiptingu, og ekki heldur, ef nokkur hluti er notaður til skuldajafnaðar úrskurðarkröfu samkvæmt 3. mgr. 21. gr. eml.

2. Skilyrði eru enn fremur þessi:

a. Ef verjandi sækir sáttafund, er það skilyrði, að hann hafi berum orðum samþykkt kröfu, enda þótt sátt hafi ekki komið á, vegna ágreinings um aukaatriði, t. d. um vöxtu, afborganir, greiðslu kostnaðar o. s. frv., 2. tölul. b-liðar 1. mgr. 21. gr. eml. Viðurkenning, meðan á sáttatilraun stendur, er ekki nægileg, ef aðili tekur hana aftur, því að ekki verða sönnur á hana færðar, sbr. 13. gr. eml. Viðurkenning skal því hafa komið fram fyrir eða eftir sáttafund. Þagnarviðurkenning er ekki nægileg. Viðurkenning skal og vera skilorðslaus og skyldan einhlíða. Peningakrafa samkvæmt kaupsamningi eða verkamningi yrði ekki úrskurðub, ef ágreiningur er um það, hvort skuldakrefjandi hefði innt sína skyldu af hendi. Viðurkenning er hins vegar almennt skilorðslaus, þótt skuldunautur telji sig hafa gagnkröfu á hendur sækjanda. Ef ágreiningur er um gjaldaga skuldar eða niðurfall, t. d. sækir fyrningar, þá hefur ekki fengið nægileg viðurkenning. Sama er, ef menn skilur á um skuldarhæð, nema sækjandi sleppi tilkalli til þess, sem ágreiningur varðar. Viðurkenning skal ótvírætt varða þá kröfu, sem í sáttakæru greinir. Með því að viðurkenning skal vera berum orðum veitt, nægir ekki, þótt skuldunautur neiti að láta í ljós álit sitt eða segist ekki geta sagt að svo stöddu um réttmæti kröfu. Hins vegar mundi ágreiningur um tryggingu skuldar, t. d. um veð eða ábyrgð, ekki skipta máli, er aðalskuldari er sóttur til greiðsle. Ef ábyrgðarmaður, sem sóttur er til greiðsle ábyrgðarskuldar, veifengir gildi ábyrgðarloforðs eða telur skuldbindingu sína annað hvort enn óvirka eða niður fallna, þá mundi sáttanefnd óheimilt að úrskurða þá kröfu.

b. Ef kærði sækir ekki sáttafund, enda hafi hann verið löglega kvaddur og sáttanefnd hafi ekki ástæðu til að ætla, að forföll hamli, sbr. 9. gr. eml. getur sækjandi krafist úrskurðar, enda hafi hann látið þeirrar kröfu getið í sáttakæru, 1. tölul. b-liðar 1. mgr. 21. gr. eml. Ef vafi þykir um birtingu sáttakæru eða forföll, skal sáttanefnd vísa máli til dómstóla. Ella verður hún að úrskurða mál samkvæmt framlögðum skjölum og málsútlitun sækjanda, að því leyti sem hún má samrýmast þeim, sbr. 2. mgr. 118. gr. eml.

3. Ef sækjandi sækir ekki eða létur ekki sækja sáttafund forfallalaust, þá geta sáttamenn úrskurðað kærða eftir kröfu hans þóknun úr hendi sækjanda fyrir árangurslausa fundarsókn, a-liður 1. mgr. 21. gr. eml. Um forföll og rannsókn sáttanefndar á þeim fer sem í 2. b. af framan segir.

4. Úrskurð leggur sáttanefnd því að eins á mál, að þess sé krafist. Kærandi krefst þess, ef úrskurða skal samkvæmt b-lið 21. gr. eml., en kærði samkvæmt a-lið. Aðilja er því í sjálfvald sett, hvort hann velur þann kost að beiðast úrskurðar sáttanefndar eða láta hana vísa máli til dómstóla.

Sáttanefnd getur eflaust úrskurðað öll mál, sem til hennar eru lögð og fullnægja skilyrðum, enda þótt ekki hafi verið nauð-

synlegt að leggja þau til sáttanefndar, t. d. víxilmál eða sjó-
dóms.

III. Samkvæmt 3. mgr. 21. gr. eml. eru nokkur mál tekin
undan úrskurðarvaldi sáttanefndar, þótt þau fullnægi framangreind-
um skilyrðum:

1. Ef verjendur eru fleiri en einn, og ekki samþykkja báðir
þeirra eða allir, er sáttafund sækja, kröfuna, eða einhver þeirra
hefur ekki sótt fund sakir forfalla, 1. tölul. 3. mgr. 21. gr.
eml. Hér er gert ráð fyrir aðiljasamlagi varnarmegin og að
báðir eða allir séu sóttir til greiðslu sömu kröfu. Ef svo er
ekki, má úrskurða kröfu hvers fyrir sig, ef skilyrðum um hana
er fullnægt. Ef krafan er hin sama, þá verður ekki lagður á hana
úrskurður, ef einhver verjenda vefengir hana eða sækir ekki
sáttafund vegna forfalla. Hins vegar getur kærdi auðvitað ekki
varnað kæranda úrskurðar, þótt hann saki ekki sáttafund forfalla-
laust. Ef kærendur eru fleiri en einn og sama krafa er, virðast
þeir báðir eða allir verða að krefjast úrskurðar. En ef hver
sækir sína kröfu, getur hann krafist úrskurðar fyrir sig. Sam-
aðild um peningakröfur er ótíð, en það tilvik mun verða að leysa
með svipuðum hætti sem aðiljasamlag. Báðir eða allir samþiljar
verða því að krefjast úrskurðar, og báðir eða allir að samþykkja
kröfu o. s. frv. Virðist ekki rétt að beita hér ákvæðum 46. gr.
eml. analogice.

2. Ef sækjandi hefur tryggt kröfu sína með kyrrsetningu eða
lögbanni, og mál er lagt til sátta og lögmæti þessara athafna er
vefengt, 2. tölul. 3. mgr. 21. gr. eml. Samkvæmt 5. tölul. 3.
mgr. 5. gr. eml. þarf að vísa ekki að leggja mál til staðfesting-
ar dómsaðhöfnum þessum til sáttanefndar, en ákvæði 2. tölul. kem-
ur til greina, ef það er gert. Ef verjandi samþykkir kyrrsetningu
eða löghald, þá getur sáttanefnd úrskurðað kröfu, en annars ekki.
Vel má vera, að verjandi samþykki kröfu, en vefengi lögmæti kyrr-
setningar, t. d. vegna framboðinnar tryggingar kröfunni eða vegna
þess, að hún hafi verið nægilega veðtryggð áður en kyrrsett var.
Ef verjandi sækir ekki sáttafund forfallalaust, mun sáttanefnd
geta lagt úrskurð á málið.

3. Ef verjandi telur sér óskyldt að svara til sakar fyrir
þeim sáttamönnum, og þeir telja þá ástæðu rétta, 3. tölul. 3. mgr.
21. gr. eml. Þetta gildir, ef varðþing sátta-fundar er rangt.
Ef verjandi sækir ekki fund, hlýtur sáttanefnd að vísa máli frá
sér, ef þannig er á statt.

4. Ef mál er svo flókið og óskýrt, að sáttamenn telja sér
ekki fært að úrskurða það, 4. tölul. 3. mgr. 21. gr. eml. Gert
er ráð fyrir berum orðum veittri viðurkenningu um kröfu sjálfa,
og verður hún því varla óskýr, en vera má, að erfitt sé að afraða
um minniháttar atriði, og verður sáttanefnd þá að vísa máli frá
sér. Er sáttanefnd jafnan rétt að vísa frá sér máli til aðgerða
dómstóla, ef hún er í nokkrum vafa um atriði, sem máli skipta,
hvort sem þau verða málaláttunad eða kröfu.

IV. Gagnkröfu má koma að til skulda jafnaðar kröfu, sem úrskurðar sáttanefndar er krafist um, ef sækjandi samþykkir hana, en annars kostar verður sáttanefnd að vísa máli í heild frá sér til aðgerða dómstóla nema þeir sjái glögg, að gagnkrafa er rétt eða röng, 4. mgr. 21. gr. eml. Í samræmi við 49. gr. eml. virðist það vera, að ekki þurfi verjandi fyrirkalls við til sækjanda til þess að hafa uppi gagnkröfu til skulda jafnaðar. Ef sáttamenn mega vera í vafa um gagnkröfu, er sjálfsagt að vísa bæði aðalkröfu og gagnkröfu til dómstóla, því að þar verður um báðar kröfur dæmt. Mótmæli sækjanda við gagnkröfu orkar þessu venjulega, en vera má, að verjandi leiði fullar sönnur að gagnkröfu, t. d. skuldarviðurkenningu sækjanda, sem hann vefengir ekki, að hann hafi í té látið, og getur ekki fullyrt, að skuld sé síðar niður fallin. Ef gagnkrafa er hærri en aðalkrafa, getur verjandi auðvitað fengið úrskurð um afganginn með venjulegum hætti, enda hafi satta verið leitað um hann, sbr. 9. tölul. 3. mgr. 5. gr. eml. Úrskurð skal kveða upp um aðalkröfu og gagnkröfu í einu lagi, sbr. 49. gr. eml.

V. Um meðferð mála fyrir sáttanefnd geyma eml. nokkrar reglur.

1. Um hæfi sáttamanna gilda sömu reglur sem um dómara, 6. gr. eml. Aðiljar munu geta falið hverjum góðum manni að fara með mál.

2. Bóka skal sáttanefnd kröfur málsaðilja, málsástandur og varnir og aðrar yfirlýsingar að efni til, 22. gr. eml. Málsástandur og varnir verður varla þörf á að bóka, nema þar verði aukastriði þau, sem ekki standa fyrir uppkvaðningu úrskurðar. Rétt er, að aðiljar riti nöfn sín undir bókanir sáttanefndar, sbr. 7. gr. eml.

3. Fresti skal að jafnaði ekki veita, nema aðiljar séu á það sáttir, 22. gr. eml. Slika fresti má verða nauðsynlegt að veita til útvegunar skjala eða vitnisbærðar um aukastriði, en annars varla, því að sáttanefnd vísar máli frá sér, ef krafa er vefengd.

3. Ef ágreiningur verður um málalíbúnað, hæfi sáttamanna o. s. frv., skal sáttanefnd úrskurða þau atriði, áður en sakarefni kemur til umræðu. Aðiljar ráða gangi máls, t. d. um fresti, ef þeir eru sammála, og hafa forræði á sakarefni, enda eru þeir bundnir við yfirlýsingar sínar eftir almennum reglum, sbr. 3. mgr. 26. gr. eml.

4. Þá er aðiljar hafa lagt fram kröfur sínar og gögn, geta þeir flutt mál sitt, venjulega munnlega, 22. gr. eml. Ef þeir eru á það sáttir eða ef sáttanefnd þykkir það betur fallið, getur hún leyft þeim skriflegan málflutning. Að málflutningi loknum tekur sáttanefnd mál til úrskurðar og bókar um það athugasemd.

5. Þegar sáttanefnd úrskurðar mál samkvæmt a-lið og b-lið 1. tölul. 1. mgr. 21. gr. eml., þá verður hún að byggja úrskurð sinn á framkomnum gögnum og skýrslum aðilja, að svo miklu leyti sem þar fara ekki í bága við þau. Verður hér að fara með svip-udum hætti og fyrir dómi, er aðili sækir ekki þing. Annars kostar skal fara eftir málflutningi aðilja með venjulegum hætti, 23. gr. eml.

6. Úrskurði skal venjulega kveða upp þegar í stað og í síðasta lagi innan viku eftir dómtöku. Rita skal úrskurð í bók samkvæmt 7. gr. eml. Skal greina nöfn, heimili og stöðu aðilja, kröfur og aðalefni máls og framkomin gögn og ástæður söknaðar og varnar, og meta gildi þeirra. Loks skal draga saman niðursöðbu í atriðisorð úrskurðar, hvað greiða skuli, um vexti og málskostnað. Sýknuúrskurður má og verða kveðinn upp vegna gagnkrafa, en málskostnaðarákvæði getur allt að einu þurft að setja. Ef annar aðilja eða báðir eru viðstaddir, skal lesa upp úrskurð í heyranda hljóði, 24. gr. eml.

7. Úrskurðir eru aðfararhæfir, enda má aðför gera að viku liðinni frá uppkvaðningu, ef sá aðili, sem greiða skal, var við hana staddur, en ella eftir viku frá birtingu, nema aðiljar hafi orðir á annan frest sáttir, 25. gr. eml.

VI. Um áfrýjun sáttanefndarúrskurða gilda nokkrar sérreglur samkvæmt 26. gr. eml.

a. Úrskurðum, þar sem sáttanefnd vísar máli frá sér, verður ekki áfrýjað. Þá má bera mál upp fyrir héraðsdómara með venjulegum hætti, og áfrýjun er því óþörf.

b. Öðrum úrskurðum virðist yfir höfuð mega áfrýja, t. d. úrskurði um hæfi sáttmanna eða aðilja, enda þótt að eins sé um efnisúrskurði talað í 2. mgr. 26. gr. eml., enda er rétt að áfrýja úrskurði til breytingar eða staðfestingar. Annars má vísa til áfrýjunar einkamála.

3. gr.

Víxilmál, tékka og skuldabréfa.

A. Víxilmál. I. Í N. L. 5-13-24 og 26 sbr. kgsbr. 2. maí 1732; tilsk. 18. maí 1825, sbr. kancbr. 17. marz 1827, og lögum nr. 2/1882 voru ákvæði um víxilmál. Víxlar munu lítt hafa tíðkað á landi hér fyrir 1886, meðan ekki voru hér bankar og lítt um sparisjóði. En síðan hefur viðskiptaskjal þetta smám saman mjög komið í tísku og er nú almennt notað í skiptum manna. Aðalákvæðin um víxilmál eru nú í XVII. kafla eml.

II. 1. Samkvæmt 207. gr. eml. eru þessi mál víxilmál:

a. Mál gegn útgefendum, framseljendum og samþykkjendum víxla á hendur öðrum manni og gegn útgefendum og framseljendum eiginna víxla þeim til lúknings eða til að koma fram endur. Greiðslukröfu samkvæmt víxilrétti. Ef víxill er á hendur öðrum manni ("trasseraður" víxill), þá er hér gert ráð fyrir því, að hann hafi verið samþykktur fullnægjandi, en að greiðsla hafi brugðist. Víxileigandi getur þá krafist greiðslu víxilfjárhæðar samkvæmt víxilrétti og í víxilmáli af hverjum einstökum formanna sinna, er tekið hafa á sig skuldbindingu samkvæmt víxillögum með ritun nafns síns á víxil, eða öllum þeim í einu, er það hafa gert. Og ef víxilskuldari, annar en samþykkjandi víxils á hendur öðrum manni eða útgefandi eiginna víxils, hefur greitt víxil,

getur hann með sama hætti krafð formenn sína endurgreiðslu víxilfjárhæðar, 47. gr. víxill. Meðalgöngumaður hefur sama rétt, 63 gr. víxill.

b. Mál gegn útgefendum og framseljendum víxla sökum skorts á samþykki til greiðslu víxilupphæðar eða þess hluta hennar, sem ekki hefur verið samþykkt. Ef A hefur t. d. fengið framseldan ósamþykktan víxil með nöfnum B og C á, þá getur hann krafð þá þegar greiðslu í víxilmáli, ef fullnægjandi samþykki fæst ekki, 43. gr. víxill. Framseljandi víxils, sem greitt hefur slíkan ósamþykktan víxil, getur með sama hætti krafð formenn sína á honum eftir víxillögum, 47. gr. víxill.

c. Mál gegn ábyrgðarmönnum ("avalistum") víxilfjárhæðar, sbr. IV. kafla víxill. Ábyrgð á víxilfjárhæð takast menn nú almennt á hendur með ritun nafns síns á víxil, og eru þá útgefendur eða framseljendur, án nokkurrar athugasemdar um ábyrgð, því að hún skapast þar með að lögum. Hverskonar ábyrgð á greiðslu víxilfjárhæðar skal vera skráð á víxil sjálfan eða á blað við hann festan, sbr. 31. gr. víxill. Ella skapast ekki ábyrgð samkvæmt víxillögum. Ábyrgð öðru vísi til komin fer eftir almennum reglum um ábyrgð, og mál til efnda henni er ekki víxilmál.

2. Það er úfrávíkjanlegt skilyrði víxilmáls, að fram sé kominn lögfullur víxill, sem krafa sé reist á, sbr. 1. og 2. gr. víxill. (sbr. HRD. II. 281). Því er mál til ógildingar horfins víxils eða til skila víxils ekki víxilmál. Loforð um greiðslu víxilfjárhæðar, sem ekki styðst við víxil, verður ekki grundvöllur víxilmáls (sbr. HRD. IV. 367). Krafan skal og vera víxilréttarkrafa (þ. e. helgast af hinum sérstöku fyrirmælum víxillaga um víxilskuldara). Samþykkjandi ávísunarvíxils eða útgefandi eigin víxils eiga ekki víxilkröfu á hendur öðrum víxilskuldurum, þótt þeir hafi raunverulega lánað þeim víxilfjárhæð. Mál til sóknar gagnkröfu samkvæmt 4. mgr. 208. gr. eml. eru hins vegar víxilmál. Sá aðili, er almennt hefur tekið á sig skyldur víxilskuldara (universal succession), t. d. erfingjar, mun verða sóttur eftir víxilmálalögum til efnda víxilskyldu, en sá, sem tekur að sér efndir þeirrar skyldu annars, án þess að gerast víxilskuldari, mundi ekki verða sóttur eftir víxilmálalögum.

3. Sækjandi getur vikið frá fyrirmælum laga um víxilmál (sbr. HRD. IX. 661). Verður að telja þær honum til hags, og verður honum því frjálst að höfða mál og sækja eftir almennum reglum. Ef mál er höfðað svo sem víxilmál, en skilyrði brestur, þá hefur það venjulega átt að sæta meðferð sáttanefndar, og yrði dómari þá að vísa því frá dómi vegna skorts á löglegri sáttanleiton, sbr. 1. mgr. 5. gr. eml.

4. Víxilréttarkrafa, sem sótt er eftir reglum víxilmálalaga, verður ekki sameinuð annari kröfu, sem ekki verður líka sótt eftir þeim reglum, nema sú krafa hafi verið lögð til sáttar fyrir sáttanefnd eða dómari skuli leita sáttar, enda fer um varnir gegn

henni eftir almennum reglum. Tékkakrafa og skuldbréfs samkvæmt 3. tölul. 207. gr. virðist þó jafnan mega sameina víxilkrofu. Ef víxilkrafa er sótt í almennu máli, er kröfussamlag jafn heimilt sem annars. Ef krafa er sótt í víxilmáli, en er byggð til vara á öðrum grundvelli, t. d. munnlegu loforði, þá virðist rétt að dæma um það í víxilmáli, því að sátta hefur verið leitað í víxilmálinu um kröfuna. En vitanlega má koma að vörnum með venjulegum hætti gegn gildi loforðs.

III. Sérreglur um meðferð víxilmála eru þessar:

1. Víxilmál þarf ekki að leggja fyrir sáttanefnd, en dómari leitar sjálfur sátta, 10. tölul. 3. mgr. 5. gr. eml.

2. Um varnarþing, sjá 50. gr. eml. og 2. gr. laga nr. 52/1937 (sbr. Almenna meðferð einkamála í héraði, Rvík 1941, bls. 77-79).

3. Um formhlíð máls eru engar takmarkanir um varnir. Stefndi getur því heimtað frávísun vegna rangs varnarþings, vegna skorts á greinargerð o. s. frv. Hann getur krafist niðurfellingar kyrrsetningargerðar vegna galla á henni, en ekki vegna óréttmætis víxilkrofu, nema sú sýknuástæða sé byggð á vörn, sem að má koma samkvæmt víxilmálalögum, t. d. vegna fólsumar á víxli.

4. Heimild til varna um krofu sjálfa eru takmarkaðar, nema sækjandi leyfi þeim að komast að, 1. mgr. 209. gr. eml. Vörnum þeim, sem uppi má hafa, má skipta í tvo flokka:

A. Varnir um form og efni víxils, um aðferð til þess að halda víxilkrofu við og önnur atriði, sem samkvæmt víxillögum eru skilyrði til að koma víxilkrofu fram, má jafnan hafa uppi 2. mgr. 208. gr. eml. Því má verjast með því, að víxill sé ekki í réttu lagi (sbr. HRD. II. 281), að krafa hafi ekki stöð í víxli (sbr. HRD. IV 367), að vaxtakrafa sé heimildarlaus, sbr. 5. gr. víxill. o. s. frv., að afsagnargerð hafi ekki farið fram að lögum, að víxill hafi ekki verið sýndur til samþykkis á réttum tíma, tilkynning hafi ekki verið veitt, víxilréttur sé fyrndur o. s. frv. Varnir þessar valda sýknu, ef þær reynast á rökum reistar, af víxilkrofu, að einhverju leyti eða öllu.

B. Varnir, sem ekki snerta víxil sjálfan og viðhald víxilréttar, verða þessar uppi hafðar:

a. Að mál sé höfðað af röngum aðilja eða gegn röngum aðilja (exceptio actoris et rei incompetentis), a- liður 1. mgr. 208. gr. Ef stefndur sýnir, að stefnandi sé ekki réttur eigandi víxils, t. d. með því að framsalsröðin nær ekki til hans né heldur hafi víxill verið gerður handhafavíxill, eða hann sannar, að handhöfn stefnanda er ólögleg, t. d. af því að hann sé þjófur að víxli, þá verður að sýkna stefnda. Sama er, ef sá, er ritaði nafn stefnda á víxil, hafði ekki umboð til þess, eða víxilskuldari mátti ekki binda sig, t. d. vegna ákvæða 15. gr. laga nr. 2/1900, ef farið er manna vilt o. s. frv. Valda varnir þessar einnig sýknu.

b. Að stefnda hafi að lögum skort hæfileika til þess að taka á sig skuldbindingu, b-liður 1. mgr. 208. gr. eml. Er hér

við lögræðisskort átt, hvort sem hann stafar af æsku eða sviptingu lögræðis.

c. Að undirskrift víxils sé fölsuð eða inniheld hans, c---liður l. mgr. 208. gr. eml. Í fyrra tilvikinu hefur raunverulega enginn víxill orðið til, en í síðara hefur efni víxils verið heimildarlaust breytt, og verður víxilskuldara þá ekki dæmt að greiða annað en það, sem víxill ófalsaður hafði að geyma eða samrýmast má að öðru leyti víxli ófölsuðum. Fölsun á gjalddaga getur t. d. valdið því, að víxill hefur ekki verið afsagður á réttum tíma (sbr. HRD. IV. 177).

Eftir orðum laganna geta aðrar varnir ekki komið að, er til þessa flokks teljast. Sú vörn, að víxill hafi verið gefinn út fyrir nauðung, til málamynda, til tryggingar annari greiðslu, sem nú sé af hendi innt eða ekki gjaldkræf, að svikum hafi verið beitt o. s. frv., stóðar því ekki (sbr. HRD. XII. 100). Ef manni hefur beinlínis verið haldið nauðugum og hendi hans stýrt, þá virðist mega jafna því til fölsunar, og ætti sú vörn því að komast að. Skilyrði, jafnvel þótt í víxil séu skráð, skulu yfir höfuð megin sem óskráð veru. Ef orðið "framlenging" stendur á víxli, er þó talið, að sá, er víxil kaupir, verði að sata þeirri vörn, að víxli hafi verið ráðstafað andstætt tilætlun þess, er athugasemdirna gerði (HRD. VII. 58). Hann átti að sjá heimildarþrest þess, er honum seldi víxil, til slíkrar ráðstöfunar. Kemur þá undir því, hvort kaupandi víxils á þá annan víxil, sem greiddur er um leið með keypta víxlinum og við getur verið átt með orðinu "framlenging". Þessa niðurstöðu má og nú víst styðja við ákvæði a-liðar l. mgr. 208. gr. eml. Vörn byggð á því, að víxill sé greiddur (exceptio solutionis) verður ekki uppi höfð. En ef víxill ber á sér kvittun um aftorgun, virðist vörn þar um þó verða uppi höfð, því að ella gæti víxilskuldari aldrei verið öruggur um það, að hann yrði ekki dæmdur til greiðslu allrar upphæðar víxils, þótt hann hefði greitt hann af hluta, með því að hann getur ekki heimað sér víxilin afhentan, fyrr en hann hefur greitt hann að fullu. Virðist hér og mega skírskota til analógíu frá 6. gr. víxill., ef upphafleg fjárhæð víxils og aftorgunarfjárhæð eru skráðar með sama hætti.

Nú hefur maður varnir, sem ekki mega komast að í víxilmáli, og getur hann þá höfðað sérstakt mál til endurheimtar víxilfjárhæðar með vöxtum, en ekki fær hann sér þó dæmdan málaskostnað þann, sem honum hefur verið gert að greiða víxileiganda í víxilmáli, því að hann gat komið hjá þeirri greiðslu með því að greiða víxilfjárhæð málssóknarlaust og með fyrirvara um endurheimt (sbr. HRD. XII. 100). Kyrrsetning til tryggingar endurheimtarkröfu sinni getur stefndi auðvitað látið gera eftir almennum reglum.

C. Gagnsakir. Heimild til gagnsaka í víxilmálum er og alltakmörkuð. Verður hér að greina milli nokkurra tilvika.

a. Stefndi telur sig hafa orðið fyrir tjóni vegna þess, að hann hefur ekki fengið tilkynningar þær, sem víxileigandi skal gefa framseljanda og útgefanda, sbr. 45. gr. víxill., og getur hann þá komið að gagnkröfu til skuldajafnaðar í víxilmáli vegna þessa tjóns. Gagnstefnu þarf ekki fremur hér en ella til skulda-

jafnaðar, sbr. 49. gr. eml.

b. Gagnkröfum, hvort sem er til skuldajafnaðar eða sjálfstæðs dóms eða hvort tveggja, má koma að í víxilmáli, ef gagnkrafa er annað hvort víxilkrafa eða tékka, 4. mgr. 208. gr. eml., en annars ekki, nema stefnandi leyfi.

c. Um heimild til þess að hafa uppi gagnkröfu samkvæmt 17. gr. laga nr. 25/1929 og 42. gr. laga nr. 19/1924 vísast til skiptaréttar (Íslenskur skiptar., Rvík 1935, bls. 20, 70-71).

5. Samkvæmt 3. mgr. 209. gr. eml. gildir sú sérregla um kyrrsetningu, sem fer fram til tryggingar víxilkrofu, að tryggingu þarf ekki að setja gerðarpola, nema fram komi fyrir fógeta einhver þeirra varna, sem að má koma samkvæmt því, er áður segir. Um kyrrsetningarmál gildir nú að öðru leyti ekkert sérstakt. Með gagnsókn verður því komið að skaðabótamáli vegna kyrrsetningar með sama hætti sem annars vegna galla á sjálfri gerðinni eða vegna galla á sjálfri gerðinni eða vegna þess, að víxilkrafan reyndist ekki rétt af ástæðum, sem færa má fram í víxilmáli að lögum, eða sækjandi leyfir stefnda að hafa uppi.

6. Málskostnaður. í víxilmálum er venjulega dæmdur ríflægri en í mörgum öðrum málum, er stefnandi vinnur, því að víxilkrafa er venjulega alveg glögg og að eins fáar varnir komast að, sbr. og 3. tölul. 48. gr. víxillaganna (sbr. Almenna meðferð einkamála í héraði bls. 297-298).

7. Afrýjun dóms í víxilmáli frestar ekki aðför, enda má þá fara eftir N. L. 1-6-21 og tilsk. 13. jan. 1792.

B. Tékkamál. Þessi mál eru afarfátíð, ef ekki dæmalaus, hér á landi, því að sjáldgæft er það, að menn gefi út tékks, án þess að innieign sé fyrir í þeim banka eða sparisjóði, sem tékki er gefinn út á. Og hver samilegur maður greiðir þá tékkann, ef honum hefur orðið það á að gefa út tékka, enda þótt hann eigi ekki inni hjá banka eða sparisjóði fjárhæð tékkans, enda varðar það oft refsingu að gefa út tékka, ef eigi er nægileg innieign til greiðslu hans. Um mál til fullnustu tékkakröfu fer sem víxilmál, 72. gr. laga nr. 94/1933. Um einstök atriði verður þó að gera fáeinar athugasemdir.

1. Samkvæmt 2. tölul. 207. gr. eml. eru "mál til endurgjaldskröfu gegn tékkaskuldara samkvæmt lögum um tékka" tékkamál. Tékkaskuldarar eru útgefandi, 12. gr. tékkal., framseljendur, 18. gr. sömu laga, ábyrgðarmenn ("avalistar"), 27. gr. sömu laga, og loks banki eða sparisjóður, sem hefur ritað athugasemd á tékka samkvæmt 25. gr. tékkalaganna. Ef eigandi tékka fær hann eigi greiddan, þá getur hann krafizt greiðslu hjá hverjum tékkaskuldara, 44. gr. sömu laga, og framseljandi eða ábyrgðarmaður, sem tékka verður að greiða, getur krafizt hvern annara tékkaskuldara sem hann vill eða alla í sameiningu tékka-fjárhæðar, 44. gr. tékkal. Aðrar kröfur, sem standa í sambandi við tékka, verða ekki sóttar í tékkamáli.

2. Varnarþing er greiðslustaður tékka, 2. gr. laga nr. 52/1937 sbr. 2. og 3. mgr. tékkal., en það er staður sá, sem

greindur er í tékka við nafn greiðslubanka eða aðalabætur hans, ef enginn staður er sérstaklega tilgreindur.

3. Það er skilyrði, að lögmatur tékka sé kominn fram í máli, og gildir hér samsvarandi sem í víxilmáli.

4. Um varnir fer með samsvarandi hætti sem í víxilmáli. Því má koma að vörnum um form tékka og efni, viðhald tékkakröfu, tilkynningarskort á greiðslufalli, um aðildarskort, lögðæðis- skort og fölsun, 1. og 2. mgr. 208. gr. eml. Varnir vegna við- skipta útgefanda og tékkahafa, eða annars, er áður áttu tékka, svo sem að útgefandi eigi hjá tékkahafa eða hafi greitt tékkféð, verða ekki uppi hafðar, nema því að eins að tékkahafi, er hann eignaðist tékka, hafi af ásettum ráði viljað baka tékkaskuldara tjón, 22. gr. tékkal., svo sem ef tékkahafi hefur vitað, er hann fékk tékkafremsal, að tékki var greiðdur. Tékkaskuldari mundi og geta komið þeirri vörn að, að tékki hefði verið fremseldur eftir afsagnargerð, og hefði þá fremsal sömu verðun sem almennt fram- sal kröfu, ef vörn reyndist rétt, sbr. 24. gr. tékkal. Athuga- send um afborgun á tékka virðist skipta sama máli sem slík at- hugasend á víxli.

5. Gagnkröfu vegna tjóns sakir vanrækslu um tilkynningar, sbr. 42. gr. tékkal., má koma að í tékkamáli. Svo má og hafa uppi gagnkröfu samkvæmt tékka eða víxli, 4. mgr. 208. gr. eml. Að öðru leyti vissast til víxilmála.

D. Skuldaþréfamál. Í 3. tölul. 207. gr. eml. er ný regla, sem segir, að mál til greiðslu skuldar samkvæmt skuldaþréfi fari eftir ákvæðum XVII. kafla eml., ef svo hafi verið samið, og ef sá samningur hefur verið skráður í texta skuldaþréfsins. Verður því að taka það berum orðum fram, að mál til greiðslu skuldar skuli fara eftir XVII. kafla eml., og þetta verður að gera áður en undirskirft fer fram, því að frá texta bréfs skal áður gengið. Athugasemd um málsmeðferð samkvæmt XVII. kafla eml., sem skráð er á skjal undir texta þess eða yfir, er þýðingarlaus. Málsmeð- ferð samkvæmt 3. tölul. 207. gr. eml. skiptir einkum máli milli útgefanda og hins upphaflega eiganda skuldaþréfs, sem gefið er út á nafn tiltekkins manns, því að útgefandi missir allmargra þeirra varna, sem ekki verður komið að samkvæmt 207. gr. eml., gagnvart handhafa handhafaskuldaþréfa og þeim, sem grandalausir hafa eignast nafnbréf með viðskiptaheimild, enda þótt mál til greiðslu verði ekki sótt samkvæmt XVII. kafla eml. Ákvæði 3. tölul. 207. gr. eml. taka einungis til "skuldaþréfa", þ. e. skriflegs, skilorðslaus, einhlíða loforðs um peningagreiðslu. Þau taka því ekki til samninga, þar sem báðir aðiljar skulu nokkuð af hendi inni, t. d. verksamnings, kaupsamnings o. s. frv., eða þar sem greiðsla er skilyrðum bundinn annars, t. d. að A skuli fá greiðslu, ef hann taki próf, kvongist o. s. frv. Lof- orð um árgreiðslur tiltekinn eða ótiltekinn tíma, t. d. um ár- lega meðgjöf, árgjald af festeign o. s. frv., virðist ekki heldur fullnægja skilyrðum 3. tölul. 207. gr. Takmark ákvæðisins er að tryggja þau skuldaþréf, er máli skipta um viðskipti manna, en það gera slíkar skuldbindingar almennt ekki. Ákvæði 3. tölul. 207. gr. eml. er algert undantekningarákvæði, og ber því að skýra það

þröngt.

Um málsmeðferð skal þetta athuga:

1. Dómari leitar sátta, 10. tölul. 3. mgr. 5. gr. eml.
2. Varnarþing fer eftir almennum reglum, heimilisvarnarþing t. d. eða samningsvarnarþing samkvæmt 81. gr. eml. o. s. frv.

3. Um varnir eru takmarkanir settar í 208. gr. eml. Um málatilbúnað verða auðvitað allar varnir uppi hafðar, sem almennt má koma að. Um efni sakar má fyrst og fremst koma að vörn um um útgáfu og efni skuldabréfs, t. d. að samningur um meðferð máls eftir XVII. kafla eml. sé ekki gildur, að skjál sé ekki skuldabréf. samkvæmt 3. tölul. 207. gr. eml. Ef þær varnir þykja á nægum rökum reistar, mun eiga að vísa máli frá dómi, því að þá skyldi leggja það til sáttanefndar. Því næst má koma að öllum þeim vörnum, sem í a-b-lið 1. mgr. 208. gr. getur. Um aðrar varnir segir í 3. mgr. 207. gr. eml., að stefndi geti komið þeim að, ef hann á ekki að sanna staðreyndir þær, sem þær eru byggðar á. Flestar slíkar staðreyndir verður stefndi að sanna, en þó ekki allar. Ef erfingi skuldunautar telur t. d. skuld niður fallna sakir þess, að henni hafi ekki verið lýst í dánarbú skuldara, verður erfingi að sanna útgáfu askorunar um kröfufýsinga, en skuldheimtumaður verður að sanna, að hann hafi lýst skuld sinni. Ef 10 ár eru liðin frá gjalddaga samkvæmt ákvæðum skuldabréfs, verður skuldheimtumaður að sanna, að hann hafi haldið skuldinni við, ef skýnu er krafist vegna fymingar. Ef skuld skal verða kræf fyrir uppsögn skuldeiganda, getur skuldunautur komið þeirri vörn að, að uppsögn hafi ekki farið fram, því að lánardrottinn verður að sanna uppsögn. Ef skuldunautur á að sanna staðreynd, sem hann byggir vörn sína á, þá getur hún komið að, ef sanna má staðreynd með skjölum, sem skuldunautur hefur þegar við höndina. Stefnanda er því alveg óskyldt að veita frest til útvegunar slíkra skjala, en ef skuldunautur hefur þegar aflað þeirra, t. d. eftir sameiginlegan frest samkvæmt 110. gr. eml., þá getur vörnin komið að. Þess vegna verður þeim vörnum jafnan komið að, sem hafa stöð í skuldabréfinu sjálfu, t. d. víðurkenning um afborgun, skráð á skjalið. Af sömu ástæðu getur allur ágreiningur um skýringu texta skuldabréfs komið að. Hins vegar getur vörn byggð á greiðslu skuldar annars, á svikum lánardrottins, málamyndautgáfu bréfs, röngum eða brostnum forsendum, hótunum o. s. frv. ekki komið að, án samþykkis stefnanda, sbr. 1. mgr. 209. gr. eml. Framsalshafi skuldabréfs nýtur að vísu hags af ákvæðum XVII. kafla eml., en hann getur útilokað ýmsar varnir, sem upphaflegi skuldeigandinn verður að sæta. Samkvæmt 3. mgr. 208. gr. eml. verður hann t. d. að hlíta greiðsluvörn, sem sönnuð er með lausri kvittun, en framsalshafi þarf ekki að hlíta slíkri vörn, nema skjalið beri athugasemd um hana. Viðskiptaheimild til skuldabréfs skapar eiganda þess því miklu viðtækari réttindi en takmarkanir 208. gr. eml. um varnir í dómsmáli skapa hinum upphaflega lánardrottni nafnbréfa. Grundvallarreglur laga um traustnám (bonæ fidei extinctio) eru óháðar réttarfarsákvæðum XVII. kafla eml.

4. Gagnkröfum sömu tegundar má jafnan koma að í málum þessum. Skuldabréfskrafa verður því jafnan höfð til skuldajafnaðar, og

virðist það gilda, þótt sú krafa yrði ekki sótt til sjálfstæðs dóms eftir 3. tölul. 207. gr. eml., af því að ekki hefur verið um það samið, ef krafan fullnægir að öðru leyti skilyrðum þar til. Ef samið hefur verið um málmeðferð eftir XVII. kafla eml., þá getur stefndi fengið sjálfstæðan dóm um afgang kröfunnar með venjulegum hætti. Einnig má koma víxilkrofu og tékka að til skuldajafnaðar og til sjálfstæðs dóms um afganginn.

5. Um heimild stefnda til höfðunar skaðabótamáls, ef hann missir varna, og um kyrrsetningu stefnanda til tryggingar skulda-bréfskröfu, gilda fyrirmáli 2. og 3. mgr. 209. gr. eml.

6. Ef engar leyfilegar varnir um réttmæti kröfu hafa komið fram í máli samkvæmt 3. tölul. 207. gr. eml., frestar áfrýjun til breytinga dómi til hæstaréttar ekki aðför, en löggeymslu má að eins gera, ef slíkar varnir hafa komið fram, tilsk. 13. jan. 1792 (Sjá Aðfarargjörðir, Rvík 1929, bls. 21-22). Nú virðist eðlilegast að beita þessum ákvæðum svo, því að tilætluð með ákvæðum XVII. kafla eml. um skuldabréfsmál eru þau, að lánar-drottinn verði ekki tafinn í réttarnefyzlu sinni, nema þær einar varnir komi fram, sem leyfilegar eru. Þó má deila um það, hvort þrengja megi umráðasvið tilsk. 13. jan. 1792, um lög geymsla, og rýmka það um fjárnám, um skírskotun til "anda" ákvæða XVII. kafla eml.

4. gr.

Sjó- og verzlunardómsmál.

I. Fyrirmáli um sjó- og verzlunardóm og meðferð mála fyrir þeim dómi eru í XVI. kafla eml. Þau voru áður í lögum nr. 52/1914, sem tóku þó ekki til mála vegna verzlunarskipta. Eru ákvæði eml. um þau skipti ný að öllu leyti.

II. Sjó- og verzlunardómsþinghár. Hver kaupstaður skal vera sjó- og verzlunardómsþinghá, enda má leggja til kaupstaðar í þessu skyni nágrenni hans, t. d. Seltjarnarnes til Reykjavíkur. Kaupún, sem fengið hefur sérstakan lögreglustjóra, en ekki kaupstaðar-réttindi, sbr. 2. mgr. 29. gr. eml., er ekki sérstök sjó- og verzlunardómsþinghá, nema dómsmálaráðherra kveði svo á. Utan kaupstaða ákveður dómsmálaráðherra þinghár þessar eftir tillögum héraðsdómara, enda má sameina og skipta þinghár í þessu skyni, svo sem heppilegt þykir, 202. gr. eml.

III. Dómendur. 1. Héraðsdómari er formaður sjó- og verzlunardóms. Þar sem þinghár eru ákveðnar, skipar dómsmálaráðherra svo marga menn, er honum þykir henta, að fengnum tillögum viðkomandi bæjarstjórnar eða sveitar. Héraðsdómari tekur svo einhverja þeirra dómenda, er hann telur fullnægja dómaraskilyrðum í því máli, er með skal fara, til dómstarfa í því. Ef sjó- og verzlunardómsþinghá hefur ekki verið ákveðin eða ef skortur er hæfra dómenda í þinghá til meðferðar máls, nefnir héraðsdómari meðdómendur hverju sinni, 201. gr. eml. Hverjum manni, sem skilyrðum fullnægir, er skylt að hlíta kvaðningu.

2. Meðdómendur í sjó- og verzlunardómi skulu auðvitað vera svo andlega og líkamlega heilir, að þeir mogi gegna starfanum,

sbr. 1. tölul. 32. gr. eml. Þeir eiga og að sjálfsögðu að vera læsir og skrifandi, en annara almennra menntunarskilyrða verður ekki krafist af þeim. Þeir eru ekki embættismenn, og þurfa því ekki að vera íslenskir ríkisbergarar. Önnur skilyrði eru sem hér segir:

a. Þrjátíu ára aldur.

b. Óflekkað mannorð. Verður um þetta að fara sem um dómara almennt.

c. Lögræði. Svipting fjárræðis veldur því vanhæfi.

d. Fjárforráð. Sá, er bú hans er tekið til gjaldþrotameðferðar eða nauðasamninga, er því óhæfur, þar til er honum hefur verið fengið það til frjálssis umráða.

e. Búseta innan sjá- og verzlunardómbinghá. Ef þinghá, t. d. utan kaupstaðar, er lögð í þessu sambandi til kaupstaðar, þá virðist heimilt að nefna mann, sem búsettur er í þeirri þinghá.

f. Þess er loks krafist, að meðdómandi hafi sérþekkingu í ákveðnum greinum, einni eða fleiri. Þessar greinir eru:

Siglingar. Telst þar til þekking á skipum og skipstjórn, skyldum skipverja, nafnsögu, meðferð á farmi, uppskipun og útskipun eftir atvikum o. s. frv.

Útgerð. Er þar með átt við útbúnað skips til fiskveiða og fiskveiðar sjálfar, rekstur skips o. s. frv.

Vélastörf. Þar með er átt við þekkingu á skipsvélum og meðferð þeirra.

Þekking á vörum. Þessi þekking má að notum koma bæði í siglingamáli og viðskipta, t. d. um hættu af farmi, hleðslu skips, geymslu vöru, gæði vöru o. s. frv.

Vátryggingarstarfssemi. Slíkrar þekkingar getur verið þörf, er dæma skal um skyldur tryggingarsala, er skip, farmur eða farmgjald er tryggt, en hennar getur og verið þörf í máli um vátryggingu annars, ef það atriði kemur fyrir sjó- og verzlunardóm.

Verzlunarviðskipti. Í málum, er skipti kaupmanna varða, verður stundum sérstök þörf þekkingar á verzlunarvenjum og háttsemi slíkra aðila í skiptum sínum.

3. Ráðherra (og héraðsdómari) á vitanlega ekki að skipa aðra menn en þá, sem fullnægja almennu dómarskilyrðunum og hafa sérþekkingu í þeirri grein eða þeim greinum, sem þar skipta máli, og eigi skortir sérstök dómarskilyrði, enda sker hann úr um öll hæfisskilyrði meðdómenda, 205. gr. eml.

4. Um heit meðdómenda og þóknun fyrir starf sitt, sjá 203. gr. eml. Ef heitvinning ferst fyrir, hefur hæstiréttur ómerkt dóm og málsmeðferð (HRD. I. 210). Synist slík formfesta þó óþörf. Vanræksla héraðsdómara um heitfestingu meðdómenda virðist ekki þurfa að varða nema vítum eða jafnvel sektum. Varla mundi dómur og málsmeðferð héraðsdómara verða ómerkt, þótt gleymt

hefði að láta hann vinna embættisheit samkvæmt 16. gr. stj.skr.

5. Í málum um efni þau, sem í 2. og 3. tölul. 200. gr. eml. segir, þarf héraðsdómari ekki að taka meðdómdendur, nema honum virðist þörf manna með sérþekkingu á þeim efnum til meðferðar máls og dómsálagningar. Ef hann treystir sér til þess að dæma slík mál einn, þá þarf hann ekki að taka meðdómdendur, og virðist hæstiréttur ekki eiga að ómerkja dóm eða málsmeðferð, þó að honum virðist sem réttara mundi verið hafa að taka meðdómdendur. Þegar hins vegar þau mál, sem í 1. tölul. 200. gr. eml. eru fyrir dómi, þá skal héraðsdómari taka sér meðdómdendur. Undantekningar eru þó nokkrar frá þessari reglu, er einnig taka til mála samkvæmt 2. og 3. tölul. 200. gr., eftir því sem við á, þótt þar séu hafðir meðdómdendur.

a. Formaður gefur einn út stefnu, stýrir dómi og heldur þingbók, sbr. 4. tölul. 42. gr. eml., 205. gr. eml. Tekur þetta til allra stefna til dómsins. Nefnð sjódomsmanna hlýtur formaður og að framkvæma einn. Formaður gefur einn út dómsgerðir og vottar um framlagningu skjala í dómi og staðfestir eftirrit af skjölum, sem þar eru lögð fram.

b. Ef héraðsdómari telur ekkert munu verða gert í þinghaldi annað en að leggja fram skjöl eða veita frest, þá þarf hann ekki að kveðja meðdómdendur til þinghalds, 205. gr. eml. Ef úrskurðar þarf frestbeiðni, þá mun héraðsdómari eiga að kveðja meðdómdendur til, því að vera má, að kunnáttumenn megi betur en hann dæma um það, hvort sem frest skal nota til að upplýsa, skipti máli.

c. Formaður dóms getur einn tekið við sjóferðaskýrslu, dómkvætt menn og hafið rannsókn, sem ekki má fresta, þar til er meðdómdenda er kostur, 205. gr. eml. Sönnunargagn getur glatazt, ef dráttur verður, eða annað verulegt óhagræði af honum hlotizt.

d. Loks geta aðiljar samið svo, að einkamál skuli sata almennri meðferð, þótt þau séu sjó- og verzlunardómsmál, 3. mgr. 200. gr. eml.

IV. Mál, sem lögð eru til sjó- og verzlunardóms.

A. 1. "Refsimál um efni þau, er greinir í siglingalögum og sjómannalögum". Er hér átt við refsiverð brot skipstjóra og lögskráðra sjómanna í skyldustörfum sínum þeim, er greinir í XII. kafla siglingalaga nr. 56/1914, að því leyti sem þau ákvæði eru enn í gildi, sbr. 92. gr. sjómannalaga nr. 41/1930, og í VI. kafla sjómannalaganna. Önnur brot þessara manna, t. d. ef sjómaður stelar í skipi, sata almennri meðferð opinberra mála. Refsimál út af siglingabrotum, er sjódomur rannsakar og dæmir, fara að öðru leyti að hetti opinberra mála (sbr. HRD. II. 719, 723, IV. 917, VII. 254).

2. Refsimál út af brotum, er í lögum um hlutafélög, samvinnufélög eða um óréttmæta verzlunaraháttu greinir, sbr. lög nr. 77/1921, nr. 84/1933 og nr. 46/1937, 2. tölul. 200. gr. eml.

B. Einkamál. Er hér átt við dómsmál í þrengri merkingu. Þessum málum má skipta í þrjá flokka.

1. "Einkamál um efni þau, er greinir í siglingalögum og sjómannalögum" og "mál um váttryggingu gegn hættum á sjó".

Mál um réttindi yfir skipum samkvæmt II. kafla siglingalaganna sæta þó meðferð almennra dómstóla, 1. tölul. 200. gr. eml. Mál um eignarrétt að skipi eða öðrum réttindum, sem ekki varða siglingar, samningsveði eða aðfararveði, haldsrétti vegna viðgerðar á skipi o. s. frv. setti ekki að fara fyrir sjódomr (sbr. Dómas. X. 392, 704, 780). Mál út af skipsleigusamningi mun hins vegar eiga að sæta sjódomsmeðferð (HRD. I. 72 brýtur ekki bág við þetta, því að það mál var rekið fyrir gestarétti samkvæmt samningi). Mál til riftingar skipakaupa vegna galla á skipi hefur verið rekið fyrir sjódomi (HRD. XII. 194), en mál út af samskonar efni hefur þó áður verið rekið fyrir almennum dómi (Dómas. X. 609). Ef menn skilur á um galla á seldu skipi, getur sérþekking dómenda verið æskileg, og getur sjó- og verzlunardómsmeðferð því verið rétt extir 3. tölul. 200. gr. eml. Annars veltur meðferð máls á því, hvort siglingalög, sjómannalög eða lög um váttryggingu gegn hættum á sjó varða sakarefni. Ef svo er, þá verður mál um það sjódomsmál eftir 1. tölul. 200. gr. eml. Því hefur mál út af skemmdum á skipi í höfn verið rekið fyrir sjódomi (HRD. I. 111). Mál út af árekstri skipa (t. d. HRD. II. 82), mál út af skemmdum, er skip olli á bryggju (HRD. IV. 708. o. fl.), mál út af þjöllum, er togari olli á veiðarfærum (HRD. VI. 63), hvort skip sé betandi (sbr. Dómas. X. 711), mál til staðfestingar á kyrrsetningu á skipi til tryggingar kröfu á hendur eilendum eigna (HRD. II. 1124) og mál til viðurkenningar á sjóveðrétti (t. d. HRD. II. 192) eru sjódomsmál. Þá eru mál út af kröfum, sem rót sína eiga að rekja til siglinga-athafna skipstjóra og sjómanna annars, á hendur eigna eða útgerðarmanni skips, sjódomsmál, svo sem bíddagagjald (HRD. II. 471, IV. 647), mál til greiðslu úttektar skipstjóra eða háseta utan heimilis skips (HRD. II. 933, IV. 276), mál til endurgjalds fyrir björgun eða aðstoð (t. d. HRD. II. 50, 195) sjódomsmál. Enn eru mál út af sambandi útgerðar og sjómanna sjódomsmál, svo sem kaupkröfur (t. d. HRD. III. 41, IV. 716, IX. 341, 610, 749), hlutdeild skipverja í bjarglaunum (HRD. X. 581), gildi ráðningarsamnings og uppsögn (HRD. IX. 228, X. 528), Loks verða þær kröfur, er af farmsamningi rísa, sóttar fyrir sjódomi, svo sem greiðsla farmgjalds og út- og uppskipunar (HRD. II. 35, IV. 561, VI. 282, X. 88), af reikningskilum og slitum félagsútgerðar (HRD. IV. 453, VII. 467). Meðal annara sjódomsmála má nefna mál út af váttryggingu skips, farms eða farmgjalds, váttryggingar sjómanna, sjóþjóni og sjóláni, sbr. lög nr. 17/1914 og VII. og VIII. kafla siglingalaganna. Sakarefni sjódomsmála stendur í sambandi við skip, en skip er ekki hvert fljótandi far. Mun verða að miða við 5 smáasta skip (sbr. HRD. VI. 289, IX. 610).

2. Mál út af verzlunarskiptum kaupmanna sín á milli, verksmiðjueigenda og annara, er líkt stendur á um, mál út af firma, vörumerki, um rétt til að fá firma eða vörumerki skráð eða um afskráning þeirra, sbr. lög nr. 42 og 43 1903, mál út af efnum þeim, er í lögum um hlutafélög og samvinnufélög, sbr. lög nr. 77/1921 og lög nr. 46/1937, greinir, 2. tölul. 200. gr. eml.

Þessi ákvæði taka að eins til mála út af atvinnuskiptum aðilja, en ekki út af öðrum fjárskiptum þeirra eða til mála milli þeirra og annara manna. Þau taka og til deilna milli manna um firma og vörumerki og milli stjórnar hlutafélags eða samvinnufélags og einstakra félaga út af skiptum samkvæmt lögum um þessi félög.

3. "Mál um teknisk atriði, svo sem húsbyggingu, meiri háttar mannvirki o. s. frv.", 3. tölul. 200. gr. eml. Hér mætti nefna mál um einkaleyfi, sérleyfi, þar sem tekniskrar þekkingar er þörf, brúargerð, skipasmíði eða véla o. s. frv.

C. Dómsmál í viðtækari merkingu, er til sjó- og verzlunardóms eru lögð.

a. Vitnamál. Þegar vitnaleiðslu þarf við í sjó- og verzlunardómsmáli, fer vitnaleiðsla fræm fyrir þeim dómi, ef vitni verður þar spurt. Ef vitni er annarsstaðar spurt, þá virðist eiga að kveðja til meðdómendur, nema fyrir fram megi telja víst, að sérþekkingar sé ekki þörf vegna spurninga þeirra, sem leggja á fyrir vitni.

b. Um skoðunar- og matsgerðir, sem standa í sambandi við sjó- og verzlunardómsmál, verður að fara sem sagt var um vitnaleiðslur, eftir því sem við á. Sérþekkingar til nefningar matsmanna er venjulega ekki nauðsyn, en um staðfestingu matsgerða og skoðunar koma sömu hugleiðingar til greina sem um vitnaleiðslur. Virðist því rétt að hafa þar meðdómendur við með sama hætti sem við vitnaleiðslur, er ekki fara fram fyrir sjó- og verzlunardómi í máli, þar sem þar skal nota.

c. Sjóferðapróf og sjóferðaskýrslur. Er einsætt að hafa meðdómendur við þessar dómsathafnir, ef unnt er, sbr. að framan III. 5. c. Um þessar dómsathafnir eru settar nokkrar leiðbeiningar í 206. gr. eml., og vísast til þeirra.

d. Meðferð búa þeirra aðilja, sem að sjó- og verzlunardómsmálum standa, annast skiptaráðandi einn (eða skiptanefnd). Þó að krafa, er annars skyldi fara fyrir sjó- og verzlunardóm, komi fyrir skiptaráðanda, skal hann ekki kveðja meðdómendur til, nema ágreiningur verði um rættmæti kröfu eða stöðu hennar í skuldaröð, enda heimti aðili sjó- og verzlunardómsmeðferð eða skiptaráðandi telji hana hentugri. Ef kröfu er mótmælt að öllu leyti eða einhverju eða ágreiningur verður um sæti hennar í skuldaröð, þá á meðal um veðtryggingu hennar, þá getur komið til sjó- og verzlunardómsmeðferðar, en annars ekki. Ef sjó- og verzlunardómsmeðferðar er ekki krafist, er óþarfi að taka meðdómendur, neka skiptaráðandi telji sér ófært að úrskurða kröfu án aðstoðar manna með sérkunnáttu, enda mun úrskurður ekki verða ómerktur, ef ekki hefur verið krafist sjó- og verzlunardómsmeðferðar.

V. Afbrigði frá almenntri meðferð dómsmála í héraði eru að öðru leyti þessi:

1. Samkvæmt 4. tölul. 3. mgr. 5. gr. eml. skal héraðsdómari leita sátta í sjó- og verzlunardómsmálum. Sáttatilraun fer fram

fyrir dómi alskipudóm, enda getur ef til vill sérþekking með-
dómenda komið að gagni um sáttatilaun.

2. Ákvæði VII. kafla eml. um varnarþing gilda að sjálfsögðu einnig í sjó- og verzlunardómsmálum, eftir því sem við á. En auk þeirra eru nokkur sérákvæði um varnarþing í sjóðómsmálum í 204. gr. eml. og 15. gr. siglingalaganna, sem látnin eru halda gildið samkvæmt 2. tölul. 86. gr. eml. Sérreglur þessar eru sem hér segir.

a. Utgerðarmanni má stefna í málum varðandi útgerðina, þar sem skip er skrásett að eiga heima. Varnarþingsregla 15. gr. siglingalaganna i. f. hefur samskonar heimild um sökn á hendur félaga félagsútgerðar, sbr. og 85. gr. eml. Varnarþingsákvæði þessi gilda jafnt, hvort sem stefndi gerir út skip sjálfs síns eða leiguskip, og hvort sem útgerðarmaður ábyrgist kröfu með venjulegum hætti eða einungis með skipi, sbr. 12. gr. siglingalaganna. Mál skal varða útgerðina, enda er ljóst, að það verður að vera sjóðómsmál.

b. Mál á hendur skipstjóra og skipshöfn út af skyldustörfum þeirra má og sækja á heimili skips. Með skyldustörfum er auðvitað átt við skyldustörf þeirra samkvæmt skipsráðningarsamningi, en ekki önnur skyldustörf, t. d. í landi samkvæmt öðrum samningi.

c. Ef krafá er tryggð með sjóveði í skipi, farmi eða farmgjaldi og ef sjóveði (þ. e. hið sjóveðbundna varðmæti) hefur verið kyrrsett, má sækja mál um kröfu og kyrrsetningu, þar sem hún hefur farið fram (kyrrsetningarvarnarþing). Þegar skip eða farmur er kyrrsett, fer gerðin fram, þar sem skip eða farmur er. En þegar farmgjald er kyrrsett, þá mun gerðin fara fram hjá kröfuhafa, nema ákvæði opins bréfs 30. nóv. 1821 eigi við.

d. Mál út af ákvörðun björgunarlauna eða skiptingu má höfða, þar sem bjargað var eða þar sem bjargað góð var flútt á land. Þegar skipi er bjargað eða gózi útgerðar, þá má vitanlega einnig sækja mál í þessu skyni á heimili skips eða útgerðarmanna. En þegar munum annara er bjargað, svo sem farmi, má nota varnarþing björgunarstadar, ef hann er í íslenzku lögsagnarumdæmi, eða lendingarstað gózens, auk heimilisvarnarþings eiganda þess, ef hann skal sækja til greiðslu bjarglauna.

e. Með því að sjóðómsþinghá getur tekið yfir 2 eða fleiri þinghár, virðist af þessu leiða þau afbrigði frá reglunni um heimilisvarnarþing, að stefna megi manni fyrir sjóðóm utan heimilisvarnarþings hans, ef þing er háð í sjóðómsþinghá hans, t. d. manni úr Bessastadahreppi til sjóðóms í Hafnarfirði, ef sá hreppur yrði lagður til sjóðómsþinghár Hafnarfjarðar.

3. Um gagnkröfur til skuldajafnaðar segir í 4. mgr. 200. gr. eml. Almenna kröfu í slíku skyni má bera upp í sjó- og verzlunardómi, og virðist tilátalunin vera, að sá dómur afgreiði hana, með því að annars er ekki getið í eml. Einnig má bera upp sjó- og verzlunardómskröfu til skuldajafnaðar í almennum máli, en þá tekur héraðsdómari meðdómendur samkvæmt 200. gr. eml. til að afgreiða þá kröfu. Sjálfstæður dómur um áfgang kröfu verður hins vegar ekki kveðinn upp í þessum tilvikum.

5. gr.

× Fasteignamál.

I. 1. Um dómsmál varðandi takmörk fasteigna og ýmis atriði um meðferð þeirra, svo og ítök, voru fyrirsmáli í N. L. 1-16, tilsk. 31. marz 1719, 24. og 36. gr. tilsk. 3. júní 1796, 20. gr. tilsk. 11. júlí 1800 og lögum nr. 5/1882, um landamerki. Með-dómendur voru hafðir í málum þessum, gengið var á þrætustað, og oft var gerður uppdráttur af þrætulandi. Dómum í landamerkjá-málum varð ekki skotið til hæstaréttar í Danmörku, eftir því sem ákvæði 12. gr. laga nr. 5/1882 voru skilin.

2. Samkvæmt 1. mgr. 221. gr. eml. skulu ákvæði um meðferð fasteignamála eftir landamerkjálögum og lögum um fasteignamál í Reykjavík haldast, þó svo, að beita skal ákvæðum eml. um mál þessi að svo miklu leyti sem við verður komið. Verkefnið verður þá að lýsa ákvæðum sérлага um mál þessi og að athuga, hver ákvæði eml. megi nota í meðferð þessara mála. Í stuttu máli sagt, skal nota ákvæði eml. í fasteignamálum, þar sem þau verða samrýmd sér-ákvæðum laga um þau mál.

Samkvæmt gildandi lögum skiptast fasteignamál í þrjá flokka:

A. Landamerkjámál samkvæmt II. Kafla laga nr. 41/1919 og lögum nr. 40/1927.

B. Áreiðar- og vettvangsmál samkvæmt III. kafla laga nr. 41/1919.

C. Fasteignamál í Reykjavík samkvæmt lögum nr. 35/1914 og lögum nr. 35/1923.

II. A. Landamerkjámál. 1. Samkvæmt 8. gr. laga nr. 41/1919 skal landamerkjádómur skera úr "ágreiningi um landamerki eða ítaks" og "ef merkjaskrá er ekki afhent til þinglýsingar" samkvæmt fyrirsmælum landamerkjálaganna.

a. Sakarefni skal varða merki (takmörk) landareigna (jarða, lóða, afréttar, almennings, hjáleigu, húsmannabýla, þurrabúða o. s. frv.) utan kaupstaða og löggiltra kaupsúna, sbr. 1. mgr. 1. gr. ldml., hvort sem eignirnar liggja í sömu þinghá eða sama lög-sagnarumdæmi eða ekki. Ágreiningur um það, hvar merki skuli vera milli slíkra eigna, skal sæta meðferð eftir II. kafla ldml. Ef báðar eignirnar liggja í Reykjavík, fer flikt mál eftir lögum nr. 35/1914 og lögum nr. 35/1923. En ef eignir eru í löggiltu kaupsúni eða öðrum kaupstað, fer mál um merki milli þeirra eftir III. kafla ldml. Ef mál varðar að vísu fasteign, en ekki merki hennar, þá verður það ekki landamerkjámál. Því er almennt lands-brigðarmál, mál um eignarhlutföll býla í "torfu" (HRD. X. 431), eignardómsmál um fasteign, mál til bóta fyrir notkun fasteignar eigi landamerkjámál, enda þótt skoðun á landi kunni að vera nauð-synleg, og þótt dómsniðurstæða hljóti að velta á áliti dómara um það, hvar merkin skuli vera (sbr. Dómas. I. 120) (batur fyrir árgang), II. 7 (batur fyrir töku reka af fjöru), 25, 227, III. 562 (slegið þrætuland o. fl. Bóta krafizt), VII. 428 (brot á veiðirétti), IX. 669 (skilningur á leigusamningi),

HRD. I. 1 (ágreiningur um það, hvort rekaréttur hafi verið falinn í landkaupi). Aðaldómkrafan skal vera ákvörðun merkja, og dómur skal ákveða merkin.

b. Ágreiningur um merki ítaks skal sæta meðferð landamerkjadóms, t. d. um það, að hvaða marki A megi veiða í á í landi B, (sbr. HRD. I. 497, 506), hvar mörk rekaréttur á fjöru annars manns séu. Mál um það, hvort A eigi t. d. beitarítak í landi B, án ákvörðunar merkja, er ekki landamerkjámál (sbr. HRD. I. 1). Ef ágreiningur er um hvorttveggja, bæði tilvist ítaks og merki, ef það skyldi verða talið vera til, þá yrði mál landamerkjámál (sbr. Dómas. VIII. 436). Mál til sekta fyrir brot á ákvæðum ldml. eru ekki landamerkjámál, 7. gr. ldml. Þótt lögbanni hafi verið beitt, t. d. A bönnuð afnot þretulands, skal staðfesta bannið í landamerkjamáli, þar sem merki verða ákveðin (Dómas. VI. 672). Ef deila um landamerki er lögð í gerð, sker landamerkjadómur úr ágreiningi um gildi hennar (Dómas. X. 864, HRD. I. 124).

c. Ef héraðsdómari fær ekki landamerkjaskrá á réttum tíma til þinglýsingar, þá skal hann höfða mál samkvæmt 8. gr. landaml., þar sem merki verða ákveðin, ef lögmat landamerkjaskrá kemur ekki fram, sbr. 6. gr. ldml.

2. Dómskipun. Héraðsdómari er formaður dóms. Ef eignir liggja sín í hvoru lögsagnarumdæmi, ákvæður ráðherra- atvinnu- malaráðherra hefur gert það-, í hvoru lögsagnarumdæmi með mál skuli fara, 2. mgr. 8. gr. ldml. Eftir sáttumleitun kveður dómstjóri til 4 meðdómendur, er vera skulu að minnsta kosti 21 árs gamlir (lögráðir), og eflaust líka fjar síns ráðandi, og valinkunnir (með öflekkað mannörð). Undirskilið er auðvitað, að meðdómendur séu andlega og líkamlega heilir til starfans og læsir og skrifandi. Meðdómendur skulu vera óvilhallir, og gilda um það almennar reglur um hæfi dómara til meðferðar einstaks máls. Athugasemdir um dómhæfi má bera upp fyrir dómstjóra bæði fyrir og eftir dómruðning, og úrskurðar hann það aðriði einn.

Hvor aðili skal ryðja sínum manni, en ef aðili ryður ekki, þá gerir dómari það, enda sitja þá tveir eftir, er taka þátt í málsmeðferð. Ef meðdómandi vikur sæti eða ef honum verða förföll eftir dómruðningu, nefnir dómstjóri 3 í staðinn, og skal síðan tveimur ryðja með sama hætti sem fyrr segir.

Hverjum heilum og hraustum karli undir sextugu, sem sjálfum sér er ráðandi, er lögskýlt að taka sæti í landamerkjadómi, 9. gr. ldml.

Áður en meðdómandi tekur til starfa fyrsta sinni eftir skipun sína, skal hann vinna drengskaparheit og undirrita það í þingbók, sbr. 5. tölul. 42. gr. eml. Vanræksla um heitvinningu hefur verið látin varða ómerking málsmeðferðar og dóms (HRD. I. 218 o. fl.). Er slíkt of mikil formfesta (sbr. 4. gr. III. 4).

3. Héraðsdómari á samkvæmt 8. gr. ldml. að kveðja aðilja á dómþing, ef hann fær "ábyggilega vitneskju um, að ágreiningur, er hann telur máli skipta" sé um landamerki eða ítaks eða ef merkjaskrá er ekki afhent til þinglýsingar lögum samkvæmt. Eftir

Þessu skal héraðsdómari höfða mál ex officio, ef téðum skilyrðum er fullnægt. Um vöntun á merkjaskrá getur héraðsdómari sannfærzt með rannsókn á landamerkjabókum lögsagnarumdæmis, en um hin atriðin fær hann vitneskju samkvæmt 2. mgr. 6. gr. ldml. Ef héraðsdómara þykir ágreiningsefnið or lýtills vert til málshöfðunar, þrætulandið t. d. svo lýtillsvert miðað við þær jarðir, sem um er að tefla, getur landeigandi vafalaust höfðað landamerkjamálm af sjálfsdæðun, sem þá verður að sæta meðferð eftir II. kafla landamerkjalaganna. Ef síðar kemur í ljós, að deiluefnið er lýtillsvert, getur dómari ákveðið niðurfalið sakar.

4. Dómari kveður aðilja fyrir sig, ef hann höfðar mál, en annars fer um útgáfu stefnu eftir reglum eml. Í fyrsta þinghaldi lýsa aðiljar kröfum sínum, er dómari bókar. Svarar su kröfulýsing til greinargerðar eftir 105. og 106 gr. eml. Leitar svo dómari sátta, áður en til nefnu meðdómenda kemur, 8. gr. ldml. og 12. tölul. 3. mgr. 5. gr. eml. Ef sáttt tekst, þá verður hún lögleg landamerkjaskrá, sem svo skal þinglýsa, 8. gr. ldml. Ella nefnir dómstjóri meðdómendur og lætur ruðningu þeirra fara fram.

5. Varnarþing. Þegar einstakur maður höfðar mál, fer varnarþing eftir 78. gr. eml. Ef héraðsdómari höfðar mál, þá velur hann varnarþing, ef bæði löndin liggja í lögsagnarumdæmi hans, en annarskostar ákveður ráðherra dómstjóra, er svo tiltekur stað til þinghalds. Ef deila er um merki ítaks, sýnist jafnan eiga að heyja mál á varnarþingi þess lands, sem ítak er í.

6. Að ruðningu lokinni ákveður dómstjóri stað og stund næsta þinghalds og tilkynnir meðdómendum þá ákvörðun. Frest milli 1. og 2. þinghalds, sem vera má allt að 9 mánuðum, skulu aðiljar nota sameiginlega til gagnasöfnunar, sbr. 110. gr. eml. Þá eiga aðiljar að leiða þau vitni, sem á öðru varnarþingi skal spyrja, og afla þeirra skjala, sem þeim er kostur. Önnur vitni verða spurð í 2. þinghaldi, enda skulu þá bæði dómendur, aðiljar og vitni, ef þörf þykir, ganga á merki og skoða þrætuland. Hentugt er oft að gera uppdrátt af þrætulandi, og virðist eiga um það að fara eftir analógíu 16. og 17. gr. ldml. Þegar vitni hafa verið spurð og gögn komin í dóm, er ætlað til þess, að aðiljar flytji mál sitt. Skyldi það ákveðið í 1. þinghaldi, hvort málflutningur skal munnlegur vera eða skriflegur, sbr. 109. gr. eml. Ef gagnasöfnun lýkst ekki í 2. þinghaldi, getur orðið nauðsynlegt að fresta málflutningi, sem þá fer fram, þegar gagnasöfnun er lokið.

8. Eins og fyrr segir, skal beita ákvæðum eml. í málum þessum, svo sem við verður komið. Því taka ákvæði 34., 39., 40., 45.- 48., 50.- 54. gr., V. kafla, 68. og 1. mgr. 69. gr., VIII. kafla, 107.- 117. og 120. gr., og X.- XIII. kafla eml. til landamerkjamála. Hins vegar skal með nokkur atriði fara með sérstökum hætti eftir ldml.

a. Ef samaðild er, verður héraðsdómari að gæta þess, að báðir eða allir verði tilkvaddir, ef höfða skal mál ex officio, og leiðbeina aðilja í þessu efni, ef hann höfðar mál af sjálfsdæðum. Ella varðar ómerkingu dóms og málsmeðferðar (HRD. II. 731).

b. Í landamerkjámálum, sem héraðsdómari höfðar, skal ágrein-
ingi um merki ráðið til lykta. Ef aðili sækir ekki þing sakir
forfalla, skal fresta máli með venjulegum hætti, sbr. 118. gr.
eml. En annars skal dómstjóri skipa aðilja, sem ekki sækir þing,
valinkunnan og skynsaman talsmann, sem máli sé kunnugur og að-
ilja hlynntur, enda kann að verða nokkurrar frestunar á máli þörf
af þessum sökum. Er hverjum manni, yngri en sextugum og sjálf-
um sér ráðandi, skylt að taka við slíkri skipun, 13. gr. ldml.
Einnig leiðir það af reglu landamerkjál. um lok landamerkjadeilu
með dómi, að ekki má vísa máli frá sakir galla á málsútlitun
(sbr. HRD. I. 612), t. d. vegna vöntunar á uppdrætti, enda skal
dómstjóri leiðbeina aðiljum, svo að mál verði nægilega skýrt,
sbr. 17. gr. ldml., 114. og 120. gr. eml. Ef aðili hefur höfðað
mál af sjálfsdóðum, þá verður að fara með það samkvæmt framan-
skráuðu, enda þótt hann saki ekki þing, ef dómstjóri telur ágrein-
ingsefni svo mikils vert, að höfða skyldi mál ex officio, eða ef
gagnaðili óskar dóms. Annars kostar mun eiga með að fara eftir
118. gr. eml.

c. Til hægðarauka um fyrirsvor fasteigna eru ákvæði 12. gr.
ldml. um skipun fyrirvarsmanns, ef eigandi eða fyrirvarsmáður
fasteignar er búsettur utan sýslufélags, þar sem hún liggur. Er
þá rétt að kveðja skipaðan fyrirvarsmann fyrir dóm um merki
þeirrar fasteignar eða merki ítaks, sem talið er í hana, sjá 12.
gr. ldml.

d. Allir dómendur í landamerkjámáli fá greiddan ferðakostnað
sinn og þóknun fyrir starf sitt, 1. mgr. 8. og 7. og 8. mgr.
9. gr. ldml. Héraðsdómari fær annars ekki þóknun fyrir dómstarf
sitt, en bæði ákvæði laganna og dómvenja staðfesta það, að hann
fái sérstaka þóknun í landamerkjámálum, eins og meðdómendur.
Deila kann að rísa um það, hvor aðilja skuli greiða kostnað af
sáttatilraun eða af þinghaldi hverju, og er því svo mælt í 7. mgr.
9. gr. ldml., að dómstjóri skuli kveða á um þetta að hverri dóms-
athöfn lokinni, enda má heimta gjaldið með lögtaki hverju sinni.
Í dómi skal svo að lokum kveða á um greiðslu málskostnaðar með
venjulegum hætti, 14. gr. ldml., enda fer um það atriði eftir
XII. kafla eml. Kæra má allar ákvarðanir um málskostnað til æðra
dóms, 8. mgr. 9. gr. ldml. sbr. 186. gr. eml.

Ef athöfn í landamerkjámáli fer fram fyrir öðrum dómi, t. d.
vitnaleiðsla, virðist dómari þess máls geta kveðið á um greiðslu
kostnaðar þar af, ef aðili krefst þess, en ella forseti landa-
merkjadóms, en til fullnaðar verður svo kveðið á um það í dómi,
hvor greiða skuli eða hvernig skipta skuli kostnaði.

9. Um dóm og úrskurði í landamerkjámálum verður yfir höfuð
að fara eftir almennum ákvæðunum í XIV. kafla eml., nema ldml.
geymi sérákvæði þar um. Sérstaklega er athugandi, að dóm skal
kveða upp innan 3 sólarhringa, 10. gr. ldml., og að greina skal,
hver landamerki skuli vera. Merkjadómi má fullnægja sem þörum
dómum. Um málskostnað og réttarfarssektir gildir ekkert sérstakt.
En um merkin gildir það, að krefjast má atbeina fógeta um setn-
ingu þeirra, og verður fógeti þá að stjórna merkjasetningu sam-
kvæmt skýringu sinni á ákvæðum dóms þar um, sbr. 3. mgr. 1. gr.
ldml., er fógeti getur beitt um merkjasetningu, ef þörf þykir.

10. Ákvörðunum merkjadóms má skjóta til hestaréttar eftir almennum áfrýjunarreglum, sbr. nú 197. gr. eml. Þeim dómsathöfnum, sem nú sæta kæru samkvæmt eml., verður og skotið til hestaréttar frá landamerkjadómi samkvæmt ákvæðum 199. gr. eml. (Sjá Áfrýjun einkamála, Rvík 1937, bls. 63-71). Hins vegar gildir sú sérregla um áfrýjun landamerkjamála, að undanteknum ákvæðum um málskostnað og réttarfaræssektir, að hestiréttur annað hvort staðfestir ákvæði merkjadóms um landamerki eða ómerkir þau og vísar máli heim- eða vísar máli frá merkjadómi, ef það telst ekki merkjamál- og leggur fyrir merkjadóm að ákveða merki í samræmi við álit hestaréttar, svo sem því er lýst í dómi hans, 2. gr. laga nr. 40/1927. Er merkjadómi þá skylt að taka mál upp af nýju og ákveða merkin að öllu í samræmi við hestaréttardóminn eða laga að öðru leyti galla á málsmeðferð (sbr. Dómas. IV. 156, 159). Dæmi staðfestingar merkjadóms HRD. VI. 175, 582. Dæmi ómerkingar vegna galla á málsmeðferð HRD. IV. 181, IX. 50. Dæmi ómerkingar vegna rangrar niðurstöðu að efni til HRD. X. 73. Dæmi ómerkingar vegna þess, að merkjadómur hafði ekki sett merki samkvæmt álit hestaréttar, sem áður hafði ómerkt dóm vegna rangrar niðurstöðu, HRD. XI. 444. Ef uppdrátt eða aðrar upplýsingar þykir vanta, getur hestiréttur og frestað málsmeðferð og úrskurð- að aðiljum heimilt að afla uppdráttar og annara upplýsinga samkvæmt 19. gr. ldml. og analógíu 120. gr. eml.

6. gr.

Fasteignamál. Framhald.

B. Áreiðar- og vettvangsmál (önnur en landamerkjamál).

I. Undir þetta heiti eru tekin mörg mál og margvísleg í III. kafla ldml.. Öllum þessum málum er það sameigið, að sakarefni varðar fasteign að einhverju leyti. Samkvæmt 16. gr. ldml. teljast þessi mál hér til:

1. "Ágreiningur um ítök, önnur en þau, er í 8. gr. (þ. e. landaml.) getur, eða um önnur slík afnot lands". Ef deila er um merki ítaka, skal með mál fara eftir II. kafla ldml.

Er bæði átt við svonefnd "jákvæði" ítök III. kafla ldml., svo sem beit, slægjur eða reka í landi annars manns, og "neikvæð" ítök eða "ástandsítök", sem réttnefnd eru kvæðir, t. d. skyldu til viðhalds vegar, skyldu til að þola vatnsveitu yfir land framfar en lög standa til o. s. frv. Skiptir greining ítaka ekki máli í þessu sambandi, því að þau falla öll undir "önnur afnot lands", þótt þau afnot yrðu ekki talin til ítaka.

2. Ágreiningur um "vatnsveitu og afnot vatns". Nær þetta bæði til jarða og annara lands. Oft eru afnot vatns ítak eða kvæð á landi og hnígur þá undir 1. En ella eiga þau hér heima. Vatnsveita tekur til vatnsræsingar úr fornun farvegi, breikkunar vatns eða dýpkunar farvegar eða veitu úr nýjum farvegi í fornun. Ágreiningur um notkun vatns, t. d. um áveitu eða veiði, mundi og vera vettvangsmál (sbr. HRD. VIII. 673).

3. Ágreiningur "um lóðamerki í kaupstöðum og löggiltum kaupúnum". Svára þessi mál til landamerkjamála. Um lóðamerkjamál o. fl. í Reykjavík standa þó lög nr. 35/1914 með viðaukum í

lögum nr. 35/1923 (sbr. HRD. VI. 483. Hreppar deila um land, í hvorum liggi).

4. Ágreiningur um "kvaðir á húseignum og lóðum, þakrennur, ræsi, stéttir eða þesskonar". Kvaðii merkir hér það, sem annarstaðar er nefnt "negatívar servitutir", og ýmsar tegundir svo-nefndra "ástandsítaka", t. d. skyldu til að byggja ekki á lóð, verzlá ekki í húsi, þola glugga á húsi granna síns, þótt and-stétt væri byggingarsamþykkt, skyldu til að þola umferð granna síns um lóð sína eða holræsi o. s. frv. sbr. HRD. I. 397 (skor-steinn). Deila um þakrennur, ræsi eða stéttir mun oftast fela í sér ágreining um einhverskonar kvaðir, annað hvort kröfu um einhver óvenjuleg afnot lóðar annars manns eða kvöð á henni að öðru leyti, hvort sem kvöðin er bundin við ákveðinn mann ein-ungis eða tiltekna fasteign.

II. Með mál þessi skal fara eftir 16.- 18. gr. ldml., svo langt sem ákvæði þeirra ná, en að öðru eftir fyrirmælum eml., svo sem við verður komið, 22l. gr. eml. Sbr. 5. gr. II. 8. í upph. Hér þarf því einungis að telja afbrigði venjulegrar máls-meðferðar eftir eml.

1. Dómari leitar sátta, 12. tölul. 3. mgr. 5. gr. eml. Þetta gerir hann, áður en til nefnu meðdómenda komi.

2. Ef dómari telur skoðun á þrætustað nauðsynlega, nefnir hann 4 meðdómendur, áður en mál er tekið til dóms, og fer um það og ruðning þeirra sem í landamerkjамálum. Dómur skal síðan ganga á staðinn með aðiljum og vitnum, ef hentugt þykir, að þau skoði staðinn. Ef meðdómendur og skoðun þrætlunds skortir, verður málsmeðferð ómerkt í hæstarétti (HRD. VIII. 673). Ef uppdráttur hefur verið gerður, er skoðun ef til vill ónaúðsynleg, en þó ekki allt af, t. d. til úrlausnar þess, hvar hentast sé að leggja holræsi, setja veiðivél í vatn o. s. frv.

3. Ef dómara þykir nauðsynlegt, að uppdráttur verði gerður af þrætlundi, kveður hann upp úrskurð um það, ef þörf gerist. Aðiljar eru sjálfráðir um það, hvort þeir láta gera uppdrátt, en máli verður vísað frá, ef uppdrátt vantar og mál þykir ekki nægilega ljóst. Ef aðiljar koma sér saman um mann til þess að gera uppdrátt, þarf dómari ekki að athuga það mál, en annars-kostar dómkveður hann hafa mann til þess. Sá er uppdrátt gerir, skal staðfesta verk sitt fyrir dómi, ef uppdráttur er ve-fengdur 17. gr. ldml.

4. Um áfrýjun fer eftir almennum reglum. Sbr. sérstaklega 5. gr. III. 10. i. f.

7. gr.

Fasteignamál. Frémhald.

C. Fasteignamál í Reykjavík.

I. 1. Samkvæmt lögum nr. 35/1914 latur bæjarstjórn Reykja-víkur mæla allar lóðir og lönd innan kaupstaðarlóðarinnar og gera uppdrátt af þeim, 1. gr., enda skal skrásetja lóðir og lönd í lóðamerkjabók. Bæjarstjórn getur og látið mæla og skrásetja

Önnur lönd innan lögsagnarumdæmisins, 13. gr. laga 1914. Samkvæmt 5. gr. laga nr. 35/1914 sker lóðamerkjadómur "úr öllum þrætum um merki lóða." Virðist þetta taka til allra skrásettra lóða og landa, hvort sem þau eru innan eða utan kaupstaðarlóðar. Jafnvel virðist sannlegast, að öll þau mál, er í 1. gr. laga nr. 35/1923 getur, sæti meðferð lóðamerkjadóms, ef löndin liggja innan lögsagnarumdæmis Reykjavíkur. Ákvæði greinar þessarar um það, að mælingamaður sendi formanni dóms sakargögn, mælir þessu ekki í gegn, því að þar er við það átt, að deilan rísi í sambandi við mælingu lóða og landa, og ákvæðið á annars ekki við, enda hafa allmörg slík mál rísið síðan mælingu var lokið. En ef óskrásett lönd lúta ekki lóðamerkjadómi, þá yrði að fara með fasteignamál um þau eftir III. kafla ldml. Þetta mun þó litlu máli skipta, því að öll lönd í lögsagnarumdæmi bæjarins munu vera skrásett eða verða það með tímanum.

2. Samkvæmt 1. gr. laga nr. 35/1923 dæmir lóðamerkjadómur ágreining um "lóðamörk, kvaðir á huseignum eða lóðum, þakrennur, ræsi stéttir eða þesskonar". Orðin eru tekin úr 16. gr. laga nr. 41/1919 en sleppt er ákvæðum hennar um ítök og önnur slík afnot landa, um vatnsveitu og afnot vatns, af því að talið hefur verið, að ekki mundi geta komið til deila um þau efni í Reykjavík, enda taka ákvæði um kvaðir á lóðum til slíks ágreinings venjulega. En ef ágreiningur skyldi rísa um ítak í land innan lögsagnarumdæmis Reykjavíkur eða afnot vatns eða vatnsveitu, sem 16. gr. ldml. taka til, en ekki 1. gr. laga nr. 35/1923, verður engin skýnsamleg ástæða séð til þess að leggja þann ágreining til dóms eftir 16. gr. ldml. Hvor tveggja lögin eru sérlæg, en málin glögg fasteignamál. Liggur því nær að nota í Reykjavík analógíu laganna um fasteignamál í Reykjavík en ákvæði laga um fasteignamál utan Reykjavíkur. Annars má um þetta deila, með því að lögtoðsmenn munu geta sagt, að analógía hinna yngri laga frá 1923 geti ekki þrengt svið hinna eldri laga frá 1919, sem náð hafi til ítaka og vatnsnota í lögsagnarumdæmi Reykjavíkur frá upphafi. En óneitanlega verður það eðlilegast og vandaminnst í framkvæmd, að öll fasteignamál innan lögsagnarumdæmis Reykjavíkur sæti sömu meðferð eftir lögum nr. 35/1914 og lögum nr. 35/1923, hvað sem rétt kann að vera eftir strangri lögtogsskýringu.

Mál um "lóðamörk" sæta meðferð lóðamerkjadóms. Ágreiningur um eignarrétt að lóð, þar sem menn skilur ekki á um merki, sátir því meðferð almenns dómstóls (sbr. HRD. II. 519). Annars má vísa til 6. gr. I. 3. og 4. um málaflokka þessa, sbr. 6. gr. I. 1. og 2. (sbr. HRD. I. 644, VIII. 678, XI. 189).

II. Skipun dóms. Atvinnumálaráðherra kveður formann og varaformann, er vera skulu lögræðingar. Hæstiréttur nefnir annan dómanda og varamann hans, en bærarstjórn þann þriðja og varamann hans, 5. gr. laga nr. 35/1914 sbr. 56. gr. laga nr. 112/1935. Um hæfi dómara fer annars að landslögum. Lagabekkingar og íslenzks ríkisborgararéttar verður þó fráleitt krafist, nema lagabekkingar af formanni og varaformanni. Það mun vera borgaraskylda að taka við skipun í dóminn. Um heit dómenda og

verkkaup, sjá 5. gr. laga nr. 35/1914.

III. Um meðferð mála þessara haldast sérákvæði laga 1914 og 1923, en að öðru leyti skal með þau fara eftir ákvæðum eml., svo sem við verður komið, 221. gr. eml. Sbr. 5. gr. III. 8. Afbrigði eru þessi:

1. Deilu um lóbamerki, sem malingamaður verður áskynja um, skal leida til lykta ex officio, og formaður merkjadóms skal þá, er hann fær uppdrátt og vísbendingu malingamanns um ágreining, kveðja aðilja fyrir sig. Formaður þarf hér ekki að meta það, hverju máli ágreiningur skipti, eins og eftir 8. gr. 1dml. Önnur mála þeirra, er meðferð dóms þessa sata, höfða aðiljar sjálfir. Mál um lóbamerki, sem höfðuð eru eftir kröfu malingamanns, verður dómur að fá skýrð ex officio, og má því ekki vísa þeim frá sér vegna galla á málfliutningi. Um hin verður að fara að þessu leyti eftir ákvæðum eml. og dómvenju, sbr. einkum 114. og 120. gr. eml.

2. Nóg er, að einn stefnuvottur birti fyrirskall í málum þessum, l. gr. laga nr. 35/1923. Um stefnufrest eftir 99. gr. eml., enda fer það ekki í bága við fyrirmæli 1. gr. laga 1923. Sama virðist eiga að gilda nú um vitnastefnur.

3. Dómur leitar sátta, 12. tölul. 3. mgr. 5. gr. eml., er tekur til allra fasteignamála.

4. Uppdrátt þarf venjulega að gera og leggja fram, enda þótt mál sé ekki höfðað að tilhlutun malingamanns. Merkjaganga eða skoðun þrætustabar er venjulega nauðsynleg, og fer um þetta eftir analógíu 16. og 17. gr. 1dml.

5. Í málum, sem höfða skal ex officio, skipar dómur þeim aðilja, sem ekki sækir þing, talsmann, 3. mgr. 6. gr. laga nr. 35/1914, enda gengur dómur um mál allt að einu. Í öðrum merkjadómsmálum verður að fara um þetta eftir 118. gr. eml.

6. Um fresti gildi það í málum, er höfða skyldi ex officio, að þeir skyldi sem stýttstir vera og venjulega ekki lengri en 3 sólarhringar, 2. mgr. 6. gr. laga 1914. Nú mun mega yfir höfuð fara eftir 110. gr. eml. um þetta eðriði.

7. Dómsuppsögufrestur er vika, nema mál sé sérstaklega umfangsmikið, enda skal dómur þó kveðinn upp innan 3 vikna frá dómstöku, 1. mgr. 2. gr. laga nr. 35/1923. Þessi ákvæði eru miðuð við skriflegan málfliutning. Ef mál er munnlega flutt, skal fara eftir ákvæðum 191. gr. eml., enda má dómsuppsaga auðvitað þá aldrei dragast lengur en í lögum 1923 segir. Úrlausnir dóms um lóbamerki, kvæðir c. s. frv. skal skrá í lóbamerkjabók og þinglýsa verður þeim með venjulegum hætti til tryggingar gagnvart þriðja manni. Í 5. gr. laga nr. 35/1914 segir um þóknun dómenda, en þess getur ekki, hver greiða skuli. Virðist nú samkvæmt fyrirmælum 3. mgr. 30. gr. og 2. mgr. 203. gr. eml., að þóknun dómenda í lóbamerkjadómi sé greidd úr ríkissjóði.

8. Áfrýjunarfrestur er 4 vikur frá dómsuppsögn og áfrýjunarleyfi má ekki veita lengur en 3 mánuði frá sama tíma, 8. gr. laga nr. 35/1914, sbr. 2. mgr. 197. gr. eml. Þessi ströngu

ákvæði eru upphaflega miðuð við lóbamerkjamáli ein, en hafa verið láttin haldast óbreytt, þótt verksevið dómsins væri rýnkað mjög með lögum nr. 35/1923.

8. gr.

Barnsfabernismál.

I. Lögum samkvæmt eru barnsfabernismál nú tvennskónar: Mál til ákvörðunar fabernis óskilgetinna barna og mál til vefengingar fabernis skilgetinna barna. Ábálákvæðin um fyrra flokkinn, sem er mjög málarmargur, eru nú í XVIII. kafla eml., en um síðara flokkinn, sem er mjög málafár, eru fyrirmæli í lögum nr. 57/1921.

II. Mál um faberni óskilgetinna barna. 1. Samkvæmt 1. gr. laga nr. 57/1921 eru þau börn skilgetin, sem fæðast í hjónabandi eða eftir hjónabandsslit á þeim tíma, að þau geta verið getin í hjónabandi, enda sé ekki vefengt á þann hátt, er í lögum þessum segir, að þau séu skilgetin. Ef barn giftrar konu er fætt svo skömmu eftir hjónavígslu, að það getur ekki verið getið í hjónabandi, þá skal það samt talið "skilgetið" eftir þessu ákvæði. Reglan: Pater est, quem nuptiae demonstrant er hér láttin hafa víðtækara gildi en áður var talið. Hins vegar er það í samræmi við hana, að barn, sem fætt er svo skömmu eftir hjúskaparslit (lögskilnað hjóna), að það getur verið komið undir í hjónabandi, sé talið skilgetið. Ef barn er talið "skilgetið" samkvæmt þessu, þá ætlast löggjafinn til þess, að eiginmaður móður þess verði talinn faðir þess, nema hann fái dóm, er sýknar hann af faberni. Nú geta ekki öll börn, enda þótt þau séu fædd "í hjónabandi", verið skilgetin. Fjarvist bónda barnsmóður allan getnaðartímann, impotentia hans, blóðraun og kynblendingsseinkni barns kunna að sýkna hann af faberni. Ef slíku er til dreifa og barnsmóðir höfðar mál til fabernis gegn þriðja manni, þá virðist alveg óþarft, að bóndi höfði vefengingarmál samkvæmt lögum nr. 57/1921. Ef gift kona elur barn, sem hlýtur að vera getið fyrir hjónavígslu, og kennir það öðrum en bónda sínum, enda kemur hjónum saman um það, að þau hafi ekki komið saman að líkamslosta á getnaðartíma barns, þá er það einnig andstætt eðli málsins, að bóndi þurfi að höfða vefengingarmál samkvæmt lögum nr. 57/1921. En vera má, að bóndi geti ekki komið hjá höfðun vefengingarmáls vegna orðalags 1. sbr. 7. og 8. gr. laga nr. 57/1921. Annars verður að skera úr því hverju sinni, hvort barn geti verið komið undir í hjónabandi. Ef fullburða barn fæðist 238 dögum eða skemmri tíma eftir hjónavígslu, mun það verða talið komið undir fyrir hana. Ef barn fæðist eftir hjúskaparslit (andlát bónda eða lögskilnað hjóna), þá yrði það ekki talið skilgetið, ef 312 dagar eða lengri tími væri liðinn milli hjúskaparslita og barnsburðar. Þá mundi bóndi ekki þurfa að höfða vefengingarmál. Ef barn má með vísu telja óskilgetið, hvort sem það hefur verið dæmt í vefengingarmáli eða án þess, þá fer mál gegn þeim manni eða mönnum, sem barnsmóðir telst hafa haft samfarið við á getnaðartíma þess, eftir XVIII. kafla eml.

Sérreglur um meðferð mála samkvæmt XVIII. kafla eml. eru

þessar:

a. Í Reykjavík fer sakadómari með barnsfabernismál, 3. gr. laga nr. 67/1939. Í kaupunum, þar sem sérstakur lögreglustjóri er skipaður lögum samkvæmt, fer hann með mál þessi, 2. mgr. 29. gr. eml. Annars fara venjulegir héraðsdómarar með þau.

b. Um aðild mála þessara segir í 211. gr. eml. Greina má milli sóknaraðildar og varnar.

Sóknaraðild eiga:

1. Móðir, meðan hún ein framfærir barn sitt. Tæknir eða ljósmóðir, sem tekur við barni, skal að vísu spyrja móður faðernis og skrá skýrslu hennar þar um, 1. mgr. 214. gr. eml. En konu er óskýlt að lögum að segja til faðernis. Og engum er málshöfðun heimil, meðan hún leitar engra um framfærslu barns síns. Þangað til er það algerlega undir henni komið, hvort gera skuli reka að rannsókn um faðerni.

2. Einstaklingur, sem lögum samkvæmt eða samningi framfærir barn að einhverju leyti eða öllu. Um aðild hans skiptir það ekki máli, hvort móðir er lífs eða á landi hér, ef hún framfærir barn ekki að öllu leyti. Fyrirmælið um það, að aðili framfæri barn "að lögum eða samkvæmt samningi", má ekki taka bókstaflega. Ef aðili hefur tekið barn að sér t. d. eftir andlát móður þess, án samnings við hana áður, þá hefur aðild hans ekki verið veðgð (HRD. XII. 112). Má þess vanta, að hver sá, er tekur að sér framfærslu óskilgetins barns með samningi við móður þess eða annan lögráðamann eða tekur það eftir andlát móður, verði talinn réttur aðili. "Að lögum" skal stjóri barns framfæra það og verður hann því aðili barnsfabernismáls.

3. Sveit eða kaupstaður, sem við framfærslu barns hefur tekið að nokkru eða öllu. Hér virðist nægilegt, að móðir hafi beðizt framfærslustyrks af sveit sinni.

Í tilvikum 2. og 3. má vel vera, að barnsmóðir sé á lífi, en vilji sjálf enga gangskör gera að höfðun barnsfabernismáls, sbr. 2. mgr. 214. gr. eml. Og á þá framfærslumaður eða sveitarfélag engu að síður aðild.

4. Lögin nefna ekki rétt barns til höfðunar fabernismáls samkvæmt XVIII. kafla eml. Ef barn hefur slíkan rétt, ætti lögráðamaður þess að fara með hann. Ef móðir er t. d. önduð, en hefur látið eftir sig negan forlagseyri, hefur sagt til faðernis, en ekki gert reka að fabernismáli, virðist það ekki fráleitt, að lögráðamaður gæti höfðað barnsfabernismál á hendur þeim manni, sem barnsmóðir hefur lýst föður að því. Það getur skipt barn miklu máli að fá faðerni dæmt, t. d. vegna erfðaréttar eftir föður eftir atvikum. Og því sýnist lögráðamaður geta höfðað fabernismál fyrir hönd barns, enda þótt fjárhagsmunir framfærslumanns eða sveitarfélags komi ekki til greina.

b. Varnaraðiljar eru:

1. Sá maður, sem móðir lýsir sig hafa haft samfarir við á getnaðartíma barns. Ef þeir eru fleiri en einn, eða víst þykir

eða líklegt, að svo sé, þá verða þeir báðir eða allir varnaraðiljar.

2. Ef varnaraðili er látinn, áður en mál er höfðað, má mál höfða gegn búi hans, enda skal þá stefna skiptaráðanda eða skiptaforstjórum, ef opinber skipti eru höfð, en erfingjum ella. Ef varnaraðili læst, meðan á máli stendur, ganga þessir aðiljar í málið.

c. Varnarþing. Mál skal höfða á heimavarnarþingi varnaraðilja samkvæmt 73. gr. eml., eða á varnarþingi einhvers þeirra, ef þeir eru fleiri en einn, samkvæmt 83. gr. eml. Ef varnaraðili er af landi farinn eða ókunnugt er, hvar hann er niður kominn, þá má mál höfða á því varnarþingi, sem hann átti hér á landi síðast. Ef hann hefur aldrei átt varnarþing hér á landi, verður ekki höfðað á hendur honum barnafabermál fyrir íslenskum dómi. Barnsmóðir verður þá prófuð hér, ef þess er kostur, en mál verður þá að höfða erlendis eftir þarlandslögum, fyrir atbeina utanríkismálaráðherra.

d. Mál verður höfðað í fyrsta lagi, þegar kona hefur gengið með 6 mánuði samkvæmt vottorði þjónandi læknis eða þjónandi ljósmóður, 6. mgr. 211. gr. eml. Vottorð annars læknis eða ljósmóður nægir ekki. Kona ein á aðila, þegar mál er höfðað áður en barn er fætt. Heimild þessi er veitt henni, ef vera mátti, að sannprófa mátti um fæðni áður en kona verður styrks þurfi úr hendi föður barnsins. Í síðasta lagi verður mál höfðað 2 árum eftir fæðingu barns, ef móðir höfðar það, en einstaklingur eða sveitarfélag, sem tekið hefur við framfærslu barns, skal höfða mál 1 ári eftir þann tíma. Dómsmálaráðherra getur þó lengt fresti þessa, ef sérstaklega stendur á. Talið er, að dómstólar séu við mat ráðherra á ástæðum til frestlengingar bundnir (HRD. VIII. 39). Mál má dæma að efni til, þótt það sé höfðað að fresti liðnum, ef varnaraðili ber þá vörn ekki fram. Ríkisvaldið hefur enga ástæðu til þess að meina aðilja málshöfðun, þótt eftir frest sé, heldur mátti atla, að því væri fremur hugarhaldið, að sem fæst börn yrðu forstöðulaus og föðurlaus.

e. Dómara er skylt að kveðja varnaraðilja fyrir dóm eftir kröfu sóknaraðilja, 5. mgr. 211. gr. eml. Hann skal og leita sátta í málum þessum, 1. tölul. 3. mgr. 5. gr. eml. Þetta skal gora í síðasta lagi áður en mál er tekið til dóms, enda veldur vanræksla á sáttatiltæun ómerkingu dóms og heimvísun í æðra dómi (t. d. HRD. VII. 277). Dómari skal ex officio afla allra gagna og upplýsinga til skýringar máli, 2. mgr. 214. gr. eml. Fyrst má nefna skýrslu læknis eða ljósmóður um fæðingu barns (fæðingardag og ár) og hvort það hafi verið fullburða, einkum um lengd þess og þyngd. Varnaraðilja getur dómari, ef með þarf, látið sækja og leiða fyrir dóm með valdi, og barnsmóður líka, ef hún er ekki sóknaraðili. Ef barnsmóðir er sóknaraðili, skal vísa máli frá dómi, ef hún kemur ekki fyrir dóm samkvæmt kvaðningu dómara, neitar að gefa skýrslu, sem henni er unnt að gefa, eða neitar að leggja sig eða barn undir blóðrannsókn. Dómari getur, ef aðili kræfst þess, úrskurðað blóðrannsókn á barni, móður og þeim, sem hafa haft eða líklegir eru til þess að hafa haft sam-

farir við hana á getnaðartíma barns, ef því verður við komið, enda getur hann fengið aðstoð lögregluanna til slíkrar fránkvæmdar, ef með þarf. Ef barnsmóðir er ekki aðili, þá má taka hana, barnið og varnaraðilja með valdi til blóðrannsóknar, en annars verða að eins varnaraðiljar teknir með valdi, og máli verður þá frá-vísað, eins og fyrr segir, ef barnsmóðir neitar blóðrannsókn á sér eða barni. Dómari á auðvitað að spyrja barnsmóður og varnaraðilja sem gerst um kynni þeirra fyrr og síðar og samþröfa

þau um allt, sem á milli ber, svo oft sem telja má nauðsynlegt eða heppilegt. Rannsókn máls fer yfir höfuð mjög að hætti opinberra mála, nema gæzluvarðhaldi verður vitanlega ekki beitt og kona verður ekki leidd með valdi fyrir dómara, ef hún er aðili. Vitnaskýrsina ber dómara að leita eftir fongum og lækmisálits um meðgöngutíma og það, hvort barn geti verið ávöxtur tiltekinna samfara. Svo ber dómara að grennslast eftir því, hve nær barnsmóðir hafi síðast haft tíðir fyrir barnaburð. Ef brestur þykir vera á upplýsingum, sem telja má líklegt, að úr verði bætt, þá kveður hæstiréttur upp úrskurb, ef máli kemur þangað, þar sem dómari er skyldaður til að afla tiltekinna upplýsinga, og máli er þá frestað á meðan (t. d. HRD. VI. 6, 35, VII. 277, VIII. 406, IX. 152, X. 497), eða héraðsdómur er ómerktur og héraðsdómara er dæmt skyldt að afla nýrra gagna og leggja síðan dóm á mál af nýju (HRD. II. 198). Ef fleiri en einn er taldir líklegir til samfara við barnsmóður, en þeir hafa ekki verið prófaðir báðir eða allir, þá hefur héraðsdómur verið ómerktur þess vegna og máli verið vísað heim í hérað (HRD. II. 198 IV. 591), en í öðru tilviki hefur þess þó ekki verið talin þörf, með því að dama mætti allt að einu um fjárkröfur barnsmóður á hendur varnaraðilja, en faðir að barni yrði hvorki hann né annar dandur (HRD. X. 237).

Um aðstoð barnaverndarnefndar, sjá 3. mgr. 214. gr. eml.

f. Málalok geta orðið með ýmsum hætti.

1. Máli er vísað frá dómi, ef barnsmóðir er aðili og lætur ekki í té skýrslur eða sýnjar blóðrannsóknar, sem fyrr segir.

2. Varnaraðili er skilorðsblaust sýknaður. Sú verður niðurstaðan, ef blóðrannsókn sýnir, að hann getur ekki verið faðir barns (HRD. V. 465, X. 494). Oftast sker blóðrannsókn ekki úr. Niðurstaða hennar er oftast sú, að varnaraðili geti verið faðir að barni, en hljóti ekki að vera það. Ef fjárviðt varnaraðilja sannast, dugleysi til barngetnaðar eða svo langt er liðið eða skammt milli samfara atilja og barnsfæðingar, að varnaraðili getur ekki verið faðir barns, þá verður og að sýkna. Munu 238 dagar taldir skemmsti meðgöngutími nokkurn veginn fullburða barns og 312 dagar lengstur (sbr. HRD. III. 274, IV. 72, 449, X. 38).

3. Varnaraðili er skilorðsblaust dæmdur faðir. Ef játning hans um samfarir við barnsmóður á getnaðartíma barns er fengin, verður niðurstaðan þessi, nema komið hafi fram í máli vissa eða líkur fyrir samförum barnsmóður við annan mann, einn eða fleiri, á getnaðartíma barns, og stóðar varnaraðilja ekki hugboð hans eða grunur um samfarir hennar við aðra, né heldur hefur kröfu um blóðrannsókn þá verið sinnt (HRD. IV. 382). Sankvæmt 2. mgr. 214. gr. eml. virðist varnaraðili nú eiga heimtingu á blóðrannsókn, þótt hann hafi kannast við samfarir, því að nú má ekki

svipta hann möguleika til að vefengja faðerni, enda þótt hann hafi kannast við samfarir. Ef kannað er eða líklegt er gert, að fleiri menn en einn hafi haft samfarir við barnsmóður á getnaðartíma barns, verður einginn (hvorugur) þeirra dæmdur faðir þess, en dæmdir verða þeir in solidum til meðgjafar og greiðslu barnsfarakostnaðar, 212. gr. eml. (HRD. V. 196). Þessi regla verður þó að eða undantekningu. Ef t. d. tveir menn eru orðnir sannir að samförum, en blóðbrannsókn eða impotentia sýknar annan þeirra, þá verður að dæma hinn föður. Játning um samfarir skal hafa komið fram fyrir dómi. Játning utan dóms, t. d. fyrir presti eða ljósmóður, er ekki nægileg, nema hún sé staðfest fyrir dómi, en hún mundi venjulega styrkja svo skýrslu barnsmóður, að henni yrði veitt eiðsheimild.

4. Oftast synjar varnaraðili samfara við barnsmóður á getnaðartíma barns. Ef ekkert er komið fram, sem veiki eða styrki skýrslur hans og barnsmóður, skal mál nú, sem áður, velta á synjunareidi hans, ef hann er eiðhæfur, en ella á eiði hennar (sbr. HRD. III. 219, IV. 773). Sama er, ef barnsmóðir hefur líkur gegn sér. Nú er oft svo, að hún hefur bæði líkur með sér og gegn sér, t. d. játning varnaraðilja um kunningsskap þeirra, en jafnframt hefur hún orðið þar að tvisögli eða skýrslur hennar eru óskýrar, og verður þá einnig fangaræðið að veita varnaraðilja eiðsheimild (sbr. t. d. HRD. IX. 28, 379, X. 237, XI. 421). Ef varnaraðili er óeiðhæfur eða barnsmóðir hefur líkur með sér, t. d. tvisögli manns, vífilengjur, játning hans um kunningsskap þeirra fyrir getnaðartíma barns eða skömmu eftir eða hvort tveggja, fjárframlög af hendi hans til hennar fyrir, um eða eftir barnsburð o. s. frv., þá fær barnsmóðir eiðsheimild, enda hafi skýrsla hennar verið nægilega glögg og staðföst (sbr. t. d. HRD. I. 631, VIII. 193, 221, 314, 416, IX. 310, XI. 168). Vitalega getur synjun manns um samfarir við barnsmóður verið svo fráleitt, að ekkert mark verður tekið á henni. Ef t. d. maður og kona hafa sængað saman, eins og hjón, stöðugt á getnaðartíma barns, en maðurinn neitar þó, að hann hafi haft samfarir við konuna, þá mundi hann verða dæmdur skilorðsleust faðir að barni hennar, nema sannað væri, eða líklegt gert, að hún hefði haft samfarir við annan mann eða aðra menn á sama tíma (sbr. HRD. XI. 168). Eiðstafur er venjulega miðaður við ákveðið tímabil, þar sem óakmörkin eru lengsti og skemmsti hugsanlegur meðgöngutími, en þó kann að vera miðað við tiltekinn dag eða annan skemmri tíma, ef samfarir hafa samkvæmt skýrslum málsins átt að gerast einungis á þeim degi eða tíma (HRD. VIII. 416). Stundum er konu veittur kostur á að sverja samfarir við stefnda einan (HRD. II. 449, XI. 461). Ef barnsmóðir er látin, verður eiður auðvitað veittur stefnda (sbr. HRD. XII. 112). Ef barnsmóðir er lífs, en annar höfðar mál, má vel láta málalok fara eftir eiði hennar samkvæmt reglum um eið þriðja manns, sbr. 2. mgr. 162. gr. eml.

g. Sækjandi barnsfæðernismáls skal hafa gjafsókn í héraði, og í aðra dómi má ákveða sækjanda sömu kjör, ef málstaður hans þykir líklegri en málstaður varnaraðilja, 1. mgr. 215. gr. eml. Auk þess virðist mega veita sækjanda gjafsókn í aðra dómi eftir 2. tölul. 172. gr. eml., því að tilætlun með ákvæðum 1. mgr. 215.

gr. eml. getur ekki hafa verið að gera kost sækjanda barnsfaðernismáls lakari en annara aðila.

III. Mál til vefengingar faðernis barna, sem skilgetin geta verið samkvæmt framanskráðu, fara nú eftir 2. - 7. gr. laga nr. 57/1921, 2. mgr. 221. gr. eml. Ef sækjandi vinnur slíkt mál, verður dómsniðurstaða neikvæð, því að þá er svo mælt, að hann skuli ekki talinn faðir. Í málum um faðerni óskilgetinna barna verður niðurstaðan jákvæð, nema verjandi sé skilorðslaust sýkn- aður, því að annarskostar verður hann talinn skilorðslaust eða skilyrt faðir eða að minnsta kosti meðlagsskyldur. Sérreglur um meðferð þessara mála eru þessar.

a. Mál þessi lúta sömu áómurum sem mál um faðerni óskil- getinna barna (II. a.).

b. Aðild. Um hana segir í 2. gr. laga nr. 57/1921. Greina verður og hér milli sóknaraðildar og varnar.

Sóknaraðild eiga :

1. Eiginmaður barnsmóður. Barnsmóður er ekki veitt aðild, enda þótt vera mætti, að hana skipti það máli að fá faðerni bónda síns vefengt, t. d. vegna foreldravalds yfir barni, vegna erfðaréttar eftir það o. s. frv. Ef bóndi hefur gengið við faðerni eftir fæðingu barns, getur hann ekki vefengt faðerni, 1. mgr. 3. og 4. gr. laga nr. 57/1921. Viðganga fyrir dómi mun hér ein vera nægileg. Viðganga á röngum forsendum eða í villu um atvik, t. d. barnsburðartíma, sem máli skiptir, getur auð- vitað ekki bundið bónda. Viðganga fyrir barnsburð er ekki bind- andi með sama hætti sem viðganga eftir barnsburð, en getur auð- vitað veikt málstað vefengjanda. Vefengingarheimild glatast, ef bóndi lætur líða meira en 6 mánuði frá því, er honum varð kunn- ugt um barnsburð, og til málshöfundar. Ef bóndi er sviptur lög- ræði vegna vitismunabrotis, skal löggráðamaður hans standa fyrir máli. Löggræðissvipting af öðrum ástæðum skiptir ekki máli.

2. Að bónda látnum getur sá, er jafnhliða eða "næst" gengur barni að erfðum eftir hann, vefengt faðerni. Eftir þessu geta þeir einir vefengt, er vinna mundu arf eftir bónda fyrir ve- fengingu t. d. börn hans, arfleiðsluerfingjar o. s. frv. Frændur hans, sem ekki ynnu arf, hafa ekki heimildina, t. d. foreldrar hans eða systkin, ef hann á arfgeng börn. Móðir barns mun þó ekki hafa heimildina, enda þótt hún ynni arf eftir bónda sinn fyrir vefengingu. Vefengingarheimild er og hér glötuð, ef bóndi hefur látið 6 mánaða frestinn ónotaðan. Ef sá frestur er ekki liðinn, er bóndi lézt eða hann hefur byrjað mál, þá getur erfingi vefengt. Erfingi skal þar að auki hafa höfðað vefengingarmál "innan 6 mánaða frá því, að hann fékk vitneskju um fæðingu barns- ins og dauða eiginmanns", 4. gr. laga nr. 57/1921. Meðan hann lifði, gat erfingi ekki höfðað mál. Ef skilja ætti orð laganna bókstaflega, þá ætti að miða þæði við barnsburð og andlát bónda. Væri þá heimild glötuð, er 6 mánuðir eru liðnir frá barnsburði, enda þótt þeir væru ekki liðnir, þegar bóndi lézt, og jafnvel þótt erfingi hefði ekki frétt lát hans fyrr en 6 mánuðum eftir

barnsburð. Þessi niðurstaða væri þó fráleit, og verður því, þrátt fyrir orð laganna, að miða einungis við vitneskju erfingjans um lát bónda, enda er berum orðum sagt í aths. við frumvarp að lög- um nr. 57/1921, að svo skuli vera (Alpt. 1919 A. bls. 339). Sakir viðgöngu bónda er vefengingarheimild og glötuð með sama hætti sem áður segir. Ef erfingjar eru fleiri en einn jafnnánir, mun nóg, að einn þeirra höfði mál, enda mundi hinum rétt að gerast aðiljar við hlið hans.

Barn er varnaraðili í þessum tilvikum, en beina verður auðvitað máli að svaramanni þess, sbr. 2. mgr. 3. gr. laga nr. 57/1921 sbr. 1. mgr. 55. gr. eml. Að bairni látnu mun vefengingarmál ekki verða höfðað gegn erfingjum þess, þótt það kynni að skipta erfingja bónda máli, t. d. ef barn hefur lifað bónda, en læzt áður en skiptum eftir hann er lokið. En mótmæla mætti sjálfsagt erfðarétti þess fyrir skiptarétti með venjulegum hætti.

3. Barni sjálfu er loks veitt heimild til vefengingar faðemis síns. Ef það er ólögráða vegna æsku eða svipt lögræði vegna vitsmunabrests, kemur svaramaður í þess stað, 5. gr. laga nr. 57/1921. Málshöfðunarfrestur er hér enginn ákvæðinn. Hér firrir barn sig erfðarétti, og fjárhagnaður verður því ekki af málinu út af fyrir sig.

Varnaraðili er hér bóndi barnsmóður eða, ef hann er látinn, sá, er jafnhliða gengur barni eða næst að erfðum eftir hann. Ef fleiri eru en einn jafnnánir, mun nægilegt að stefna öðrum eða einum þeirra.

c. Dómari leitar sátta í málum þessum, 1. tölul. 3. mgr. 5. gr. eml. Meðferð mála þessara verður að haga líkt og meðferð mála um faðerni óskilgetinna barna (sbr. Alpt. 1919 A. bls. 340). Blóðraun skal því framkvæmt eftir kröfu aðilja, og varnaraðilja og móður virðist því mega fara með valdi fyrir dóm til að gefa skýrslu, dómara ber að leita upplýsinga um mál ex officio o. s. frv. Ef sækjandi gefur ekki þær skýrslur, sem honum er unnt að gefa, verður að vísa máli frá dómi. Aðildareiður er þó jafnan óheimill, 6. gr. laga nr. 57/1921. Bóndi einn gæti fengið heimild til slíkrar eiðvinningar, en hún mætti skipta því máli, að kona hans teldist hórsek, en slík sekt gæti hins vegar orðið skilnaðarsök. Af sömu ástæðu virðist ekki heldur mega láta barnsmóður staðfesta skýrslu sína með eiði, sbr. 1. tölul. 2. mgr. 127. gr. eml.

d. Um skilyrði til þess, að vefengjandi geti unnið málið, segir í 7. gr. laga nr. 57/1921. Ef barn getur verið komið undir, meðan bóndi og kona hans voru í hjónabandi saman, gildir reglan: Pater est, quem nuptiæ demonstrant. Löglíkur eru til faðernis bónda, en þær eru ekki óhrekjanlegar. Blóðraun, kynblendings-einkenni barns, fjarvistir bónda og impotentia geta sýknað hann af faðerni. Ef engu þessu er til að dreifa, verður bóndi ekki sýkn af faðerni, nema ef hjónum kemur saman um, að þau hafi aldrei haft samfarir á getnaðartíma barns, og þetta megi telja sennilegt eftir atvikum, t. d. vegna mikils miseldris þeirra, sjúkdóms bónda, raunverulegra sambúðarslita, enda þótt þau hafi búið undir sama þaki o. s. frv. þá má ætla, að skýrsla barnsmóður yrði

talín nægileg sönnun þess, að bóndi hennar sé ekki faðir að barni. Og ef barn er getið, áður en barnsmóðir og bóndi hennar gengu að eigast, eða það er undir komið eftir að þau skildu að borði og sæng, má dæma mál bónda í vil, ef ekki þykir líklegt, að þau hafi haft samfarir á getnaðartíma barrs. Samhljóða skýrsla þeirra mundi verða talín nægileg, ef ekkert kæmi fram, sem veikti hana. Eftir orðum 2. mgr. 7. gr. laga nr. 57/1921 er það skilyrði sett hér, að "eiginmaður" hafi höfðað mál, Ef barn hefur höfðað mál gegn "eiginmanni", þá virðist þó sama hljóta að gilda, því að þá fæst einnig skýrsla hans um samfaraleysi hans við barnsmóður. Ef erfingi "eiginmanns" hefur höfðað mál, fæst hins vegar ekki skýrsla hans. Því að þá er hann létinn, og má þá vera, að vefinging verði ekki dæmd eftir 2. mgr. 7. gr. laga nr. 57/1921.

9. gr.

Hjúskaparmál.

I. Í katólskum sið átti kirkjan lögsögu yfir hjúskaparmálum síðan á 13. öld, Kristinréttur Árna biskups 41. kap. Eftir siðaskipti fóru dómar skipaðir að hálfu klerkum og að hálfu leikmönnum með mál þessi, þar til er Brynjólfur biskup Sveinsson fékk þá venju af tekna, enda fóru klerkar einir þá með hjúskaparmál um stund. Eftir N.L. 1-2-4 áttu samt menn að dæma í hjúskaparmálum með þeim klerkum, er nastir bjuggu, en með kgsbr. 15. febr. 1788 voru mál þessi lögð til prófastadóms og leks með tilsk. 1. des. 1797, sbr. kancbr. 15. júní 1799, til almennra dómstóla. Nú skal með hjúskaparmál fara eftir VIII. kafla laga nr. 39/1921, sbr. 2. mgr. 221. gr. eml.

II. Þau mál almennt, er hjúskap varða, t. d. um fjárlag hjóna, fara almennt að hætti almennra einkamála. Einungis þau mál, sem sérstaklega eru undan þeim reglum skilin, fara samkvæmt VIII. kafla laga nr. 39/1921. Lögskilnaður hjóna er nú almennt, sem fyrr, veittur með leyfi stjórnvalda. Er það venjulega fljótleg og ódýr leið, og hjótaskilnaðarmál eru því fátíð eða jafnvel dæmalaus síðan lög nr. 39/1921 komu til framkvæmda.

Samkvæmt 82. gr. laga nr. 39/1921 eru þessi mál hjúskaparmál:

1. Mál til hjótaskilnaðar. Til skilnaðardóms leiða atvik þau, er í 63. - 71. gr. laga nr. 39/1921 getur, 72. gr. sömu laga, enda verkar sá dómur ekki á gildi hjónabands, þar til er hann er upp kveðinn. Um málshöfðunarfresti, sjá 66. - 70. gr. sbr. 101. gr. laga nr. 39/1921.

2. Mál til ógildingar á hjónabandi. Hér er við það átt, er hjónavígsla hefur farið fram, en þeir meinbugir eru á, að hjúskapur má ekki haldast (blóðskömm, fjólkvæni), sbr. 41. gr. laga nr. 39/1921, eða annað hjóna getur krafist ógildingar á hjónabandi vegna annmarka á sjálfu sér eða hinu (geðveiki, vitskerðing), svika af hálfu hins eða vegna galla á vígsluathöfn (kúgun, error, o. s. frv.), sbr. 42. og 43. gr. sömu laga. Ef opinbert mál væri höfðað til refsingar fyrir blóðskömm eða fjól-

kvæni, mætti þar og dæma um gildi hjúskapar, ef bæði hjónin væri gerðir sakarabíljar, sbr. 41. og 89. gr. laga nr. 39/1921. Stjórnvald gæti og höfðað sérstakt mál á hendur báðum hjónum til ógildingar hjónabands þeirra. Um málshöfðunarfresti, sjá 42. og 43. sbr. 101. gr. tétra laga.

3. Mál til sönnunar gildi eða ógildi hjónabands. Hér er átt við galla á vísluathöfn þá, er í 1. mgr. 36. gr. laga nr. 39/1921 segir (hjónavígsla framkvæmd af ólöggiltum manni, jánning aðilja um eiginorð ekki fengin).

III. Aðild hjúskaparmáls eiga :

1. Það hjóna, er krefst hjónsskilnaðar, ógildingar hjónabands eða úrlausnar um gildi þess eftir 36. gr. laga nr. 39/1921, 83. gr. sömu laga. Varnarabíli verður hér hitt hjónanna, sem kröfu er beint gegn. Í 86. gr. er alveg blandað saman aðild og heimild til málflutnings, en sú hugsunarvilla skiptir ekki máli um aðild.

2. Ríkisvaldið er sóknari máls til ógildingar hjónabandi samkvæmt 41. gr. laga nr. 39/1921, enda fer mál þá sem opinber mál, 89. gr. s. 1. Svo getur ríkisvaldið gengið inn í mál og áfrýjað því sjálfstætt, 1. mgr. 85. gr. sömu laga.

3. Þar sem þriðji maður telur hjónaband A og B fara í bága við hjónaband sitt við annan hvorn þenna aðilja, getur hann höfðað mál gegn þeim til ógildingar hjónabandi þeirra, 41. gr. laga nr. 39/1921. Þetta gildir um fyrri maka fjölkvænings, sem ógilda villi fjölvæni. Annars er þriðja manni ekki veitt aðild hjúskaparmáls.

Þegar ríkisvald eða þriðji maður höfðar hjúskaparmál, verður auðvitað að stefna báðum hjónum. Eftir lát annars hjóna verður hjúskaparmál ekki höfðað, enda fellur mál niður, ef annað hvort hjóna læzt, aður en dómur er kveðinn upp, 100. gr. laga nr. 39/1921.

IV. Varnarþing. 1. Samkvæmt 87. gr. laga nr. 39/1921 má hjúskaparmál höfða fyrir íslenskum dómi :

a. Ef varnarabíli á hér heima, þegar mál er höfðað. Og mun átt við stefnubirtingu, sbr. þó 101. gr. laga nr. 39/1921.

b. Ef bæði hjónin eiga íslenskkan ríkisborgararétt, þegar mál er höfðað. Ef þau eiga ríkisborgararétt sitt í hvoru ríki, verður þessi regla ekki notuð. Heimilisfang skiptir ekki máli, og er þessi regla því undantekningarregla, því að vistarstaður skiptir venjulega máli í þessu sambandi. Stefnu verður vitanlega að birta erlendis, ef varnarabíli er þar búfastur og heimili er kunnugt, en ölla verður að birta stefnu samkvæmt 2. mgr. 95. gr. eml.

c. Ef síðasti sameiginlegi ríkisborgararéttur hjóna hefur verið íslenskur, en honum er nú lokið. Ef þau eiga ríkisfang sitt í hvoru landi, þegar mál er höfðað, en hafa átt síðasta sameigið ríkisfang hér, gildir regla þessi. Kona getur að lögum

átt hér ríkisfang, þótt maður hennar verði annars ríkis borgari, t. d. ef þau hafa gíft hér og bóndi fer héðan, og fær erlent ríkisfang, en kona verður hér áfram.

d. Ef síðasta heimilisfang beggja hjóna hefur verið hér og stefndi hefur 1) yfirgefið stefnanda án lögmætra ástæðna eða 2) skipt um heimilisfang eitir að skilnaðar- eða ógildingarástæða varð til. Verður að skilja þetta svo, að síðasta sameiginlega heimilisfang þeirra hafi verið hér á landi, því að ráð er einmitt gert fyrir því, að aðili hafi skipt um heimili, meðal annars farið af landi brott, stefndi t. d. yfirgefið maka sinn o. s. frv. Ef stefndi á enn heimili hér á landi, þegar mál er höfðað, má einnig nota a-regluna. Og skiptir þessi regla (d.) því máli, ef stefndi hefur yfirgefið maka sinn.

Tvar eða fleiri reglur þessara geta átt við saman, en það skiptir vitanlega ekki máli.

2. Í 88. gr. segir um það, í hvaða þingá mál skal höfða:

a. Ef stefndur á hér heima, skal mál höfða á heimilisvarnarþingi hans, sbr. 73. gr. eml.

b. Ef stefndi hefur farið af landi brott eða ókunnugt er um dvalarstað hans, þá má mál höfða í þinghá, þar sem hjónin áttu bæði síðast heima eða þar sem stefnandi á heima. Og getur hann valið á milli.

c. Nú má vera, að hjón hafi hér aldrei átt heima saman og að stefnandi eigi hér ekki heimili, þegar mál er höfðað, og ákveður þá dómsmálaráðherra, hvar mál skuli höfða, 2. mgr. 88. gr. laga nr. 39/1921.

d. Ef ríkisvaldið höfðar sakamál gegn hjónum, öðru eða báðum vegna blóðskammar eða fjölkvænis, þá má nota eitthvert þeirra varnarþinga, sem hafa má í opinberum lálum. Má þá og ógilda hjónaband með dómi, enda sé báðum hjónum stefnt, og mun þá mega nota varnarþingsreglu 83. gr. eml., auk annara varnarþingsákvæða, svo sem 84. gr. laga nr. 39/1921. Samsvarandi er, ef fyrri maki tvíkvænings höfðar mál til ógildingar síðara hjónabandi hans.

V. Hjúskaparmál, sem ríkisvaldið lætur höfða, fer jafnan að hætti opinberra mála, hverjar kröfur sem gerðar eru, 1. mgr. 89. gr. laga 39/1921. Mál, sem einstaklingur höfðar, fer hins vegar að hætti einkamála, en afbrigði eru ýmskonar, með því að mál þessi þykja varða almennings hagi framar almennum einkamálum. Afbrigði eru þessi hin helztu:

1. Dómari leitar sátta, 13. tölul. 3. mgr. 5. gr. eml. Gildir þetta, hvort sem aðiljar reyna sáttaumleitun fyrir presti eða ekki. Sérstaklega ber dómara að leita samkomulags milli aðilja um atriði þau, er getur í 75 - 77. gr. laga nr. 39/1921, 2. mgr. 90. gr. sömu laga. Hjón geta ekki, svo að gilt sé, komið sér saman um að skilja, en um skilnaðarskilmála, svo sem fjármál sín, foreldravald, heimild konu til að kenna sig við mann sinn, sbr. 3. mgr. 3. gr. laga nr. 54/1925, geta þau samið.

2. Dómari getur skipað aðiljum, öðru eða báðum, talsmann, 91. gr. laga nr. 39/1921. Þetta hefgast af því, að fjarverandi aðilja kann að vera stefnt, og aðili kann að vera allsófar til að fara með mál sitt.

3. Dómari getur kvætt sækjanda ex officio fyrir dóm til skýrslugjafar. Ef sækjandi innir þá athöfn ekki nægilega af hendi, varðar það frávísun sakar. Stefnda - bæði hjón, ef þau eru bæði varnaradiljar - skal og kveðja fyrir dóm í sama skyni, annað hvort fyrir dómara málsins eða þann dómara, sem hefur lög-sögu yfir stefnda, ef þess er kostur. En vanræksla stefnda um dómsókn getur ekki varðað frávísun, heldur verður vanræksla hans metin sönnun gegn honum eftir 93. gr. téðra laga. Um leiðarlengi aðilja má nú hafa til hlíðsónar ákvæði 1. mgr. 124. gr. eml. Vafasamt er, hvort "dómhérað" í 2. mgr. 92. gr. laga nr. 39/1921 á að merkja þinghá eða lögsagnarumdæmi. Líklega á það að tákna hið síðarnefnda.

4. Það sýnist efalaust, að dómara ber að leita upplýsinga um málavöxtu ex officio, svo sem um geðbilun aðilja, sbr. 96. gr. laga nr. 39/1921. Í samræmi við þetta eru ákvæði 1. mgr. 94. gr. sömu laga um heimild til að gera nýjar dómkröfur og flytja fram nýjar málsástætur og mótmæli þar, til er mál er dómtekið, og gildir "eventual"-reglan því ekki í málum þessum. Er og ljóst, að dómara ber að leiðbeina aðiljum eftir þörfum, hvort sem þau hafa talsmann eða ekki.

5. Aðiljar hafa sakarforræði um þau efni, sem þeir geta ráðstafað með sátt samkvæmt ábursögðu, en um skilnað eða gildi hjónabands eiga þeir ekki sakarforræði. Yfirlýsingar þeirra um atvik, er þau efni varða, t. d. játning aðilja um hörðbrot sitt, er að eins sönnunargagn, 1. mgr. 93. gr. laga nr. 39/1921, en ekki bindandi samþykki á dómkröfu um skilnað. Enda þótt játning aðilja sé fengin, verður dómari að rannsaka það atriði, sem játning varðar, eftir föngum, t. d. með lækisrannsókn á aðilja sjálfum. Valdi mun þó ekki verða beitt, nema ef aðili er geðveikur eða vitfirrtur. Synjun aðilja á rannsókn hefur annars samsvarandi verkin sem vanræksla um skýrslugjafir.

6. Aðildareidur er óheimill, 95. gr. laga nr. 39/1921. Hins vegar eiga aðiljar að staðfesta skýrslur sínar með eiði samkvæmt 92. gr. nefndra laga, en sá eiður veldur ekki málsúrslitum, eins og aðildareidur. Undanfærsla um eiðvinningu þessa hefur samsværandi verkanir sem vanræksla um skýrslugjafir.

7. Málsmeðferð fer fram fyrir luktum dýrum, nema aðiljar séu á annað sáttir, 97. gr. laga nr. 39/1921.

8. Dómur kveður fyrst og fremst á um skilnað hjóna eða gildi eða ógildi hjónabands. Ef hjúskap er slitid eða hjónaband er ógilt dæmt, geta aðiljar krafist ákvörðunar um framfærslu og foreldravald, sbr. 76. og 77. gr. laga nr. 39/1921. Um málskostnað fer eftir almennum reglum, sbr. XII. kafla eml. Sjá annars um dómsuppsögu 98. gr. laga nr. 39/1921.

Dómur er bindandi úrslit sakarefnis, eins og dómur almennt, sbr. 2. mgr. 94. gr. laga nr. 39/1921, sem rétt skilin geymir

engar undantekningar frá almennum reglum um þýðingu dóma.

9. Um áfrýjun hjúskaparmála, sjá 99. gr. laga nr. 39/1921 og Áfrýjun einkamála, Rvík 1937, bls. 59-60.

10. gr.

✓ Ógildingardómsmál.

I. Ef maður glatar skjali, sem borið hefur á sér heimild honum til handa til greiðslu af hendi annars manns, verður honum oft erfitt eða jafnvel ómögulegt að neyta þeirrar heimildar. Skuldeigandi getur þá ekki látið í té lögfulla kvittun, og skuldunaut er því óskýlt að greiða. Og skuldunautur, sem glatað hefur kvittuðu veðskuldabréfi, getur ekki látið aflýsa því, og veðband á eign hans stendur því óbreytt í veðmálabókum, en með þeim hætti er honum fyrirvarað að ráðstafa eign sinni, nema veðbundinni. Þessum mönnum er nauðsyn á ógildingu skjala, svo að þeir verði svipað settir og ef þeir hefðu sjálf skjölin í höndum. Almennar reglur um ógildingu skjala eru nú í 216. - 218. gr. eml. Auk þeirra eru nokkur sérákvæði enn í lögum um ógildingu nokkurra skjalategunda.

II. Almennu ákvæðin um ógildingu skjala. 1. Ógilda má "glötuð eða horfin skuldabréf..... og hver önnur heimildarbréf", l. mgr. 216. gr. eml. Samkvæmt þessu má ógilda öll heimildarbréf, þ. e. bréf, sem bera á sér rétt eða heimild til handa ákveðnum manni eða handhafa, og skuldunautur hefur gefið út, til greiðslu fjárverðmætis. Skjal, sem skuldeigandi hefur sjálfur gefið út, t. d. reikningur, skattseðill, er ekki heimildarbréf. Ráðstöfun mortis causa ekki heldur. Leyfisbréf stjórnvalds, t. d. áfrýjunarleyfi er ekki heimildarbréf, sem ógilda megir. Hins vegar mun ekki skipta máli, hvort skjal varðar greiðslu peninga eða annars, t. d. fataskírteini leikhússgests. Skjal, er ber á sér bæði rétt og skyldu, svo sem vinnusamningur, verkssamningur eða kaupssamningur, mun ekki verða ógilt samkvæmt 216. gr. eml. Heimildin mun eiga að varða einhliða skyldu þess, sem inna skal eitthvað af hendi samkvæmt skjali. Stofna og vaxtamíða má bæði ógilda með skjali og sjálfstætt.

2. Skilyrði ógildingardóms er það, að skjal sé "glatað" eða "horfið". Ef eiganda skjals er það kunnugt, hvar skjal er, þá getur hann ef til vill höfðað mál gegn vörðslumanni þess til skila, en ógildingu á skjalinu getur hann ekki fengið. "Horfið" bréf þarf ekki að vera "glatað", enda er jafnan gert ráð fyrir því, að skjal kunni að koma fram. Skjal getur jafnvel verið "horfið", þó að vitað sé, hvar það er niður komið, ef ómögulegt er með öllu að ná því, t. d. ef það hefur fallið í gjá eða grafið undir skriðu.

3. Sá, er fá vill ógildingardóm á skjal, sendir dómara þeim, sem fara skal með málið, skriflega beiðni um ógildingu, ásamt eftirriti af skjali, ef þess er kostur, en ella lýsingu á því svo nákvæma sem unnt er, og skýrslu um örlög þess, 217. gr. eml.

Ef skjal hefur verið þinglesið, þá er jafnan unnt að senda eftirrit af því. Skýrslu aðilja um örlög skjals og efni, þar á meðal um útgefanda, dagsetningu, útgáfustað o. s. frv., ef eftirrit er ekki unnt að fá, verður jafnan að taka trúanlega, nema eitt-hvort mæli henni sérstaklega í gegn. Dómari athugar svo, hvort skilyrðum sé fullnægt, bæði um skjal sjálft og um það, hvort varnarþing sé rétt. Ef hann telur skjal eigi verða ógilt sakir eiginleika sinna, synjar hann beiðni. Ef beiðni er að öðru leyti ábótavant, er dómara skylt að veita aðilja kost á að bæta þar um, sbr. 114. gr. eml. Ef dómara þykir verða að synja beiðni, skal hann kveða upp úrskurð um það, er kæra má til æðra dóms. Ef dómari tekur beiðni til greina, þá gefur hann út stefnu, þar sem handhafi skjals er kvaddur til að koma með það fyrir dóm, því að annars verði það ógilt með dómi samkvæmt kröfu stefnanda. Stefnu-frestur skal vera 2-4 mánuðir eftir ákvörðun dómara, frá birt-ingu stefnu, er birta skal einu sinni í Lögbirtingarblaði, 217. gr. eml.

4. Um varnarþing eru ákvæði í 2. mgr. 216. gr. eml. Almenn regla er það, að skjal skal ógilda með dómi í þinghá, þar sem það hefur verið gefið út. Þetta tekur til skjala, sem út hafa verið gefin á Íslandi, enda skiptir eigi máli, hvar útgefandi er búfastur eða eigandi skjals. Ef skjal er t. d. gefið út í Reykja-vík, skal ógilda það á bæjarþingi Reykjavíkur samkvæmt þessari reglu. Hún er handhæg, en verður ekki allt af notuð, og stundum þykir önnur skipun hentari. Fyrir því eru nokkrar undantekn-ingar frá henni.

a. Skuldabréf með veði í fasteign eða skipi eða skipshluta skal ógilda á varnarþingi fasteignar eða þar sem heimilisfang skips er skrásett. "Skip" mun hér taka til hvers 5 smáesta fars og þar yfir (sbr. HFD. VI. 289, IX. 610). Skuldabréf með veði í lausafé verður ógilt samkvæmt almennu varnarþingsreglunni eða eftir næstu undantekningarreglu.

b. Gert er ráð fyrir því, að skjal verði ekki ógilt í þinghá þar sem það er út gefið, og að reglan í a. verði ekki heldur notuð, og að þó megi ógilda skjal hér á landi. Almennt mun mega telja óheimilt að ógilda með íslenskum dómi bréf, sem gefin eru út í öðru ríki. Þau verða ómerkt þar samkvæmt þarlandslögum. Skjal getur hafa verið gefið út á Íslandi, en utan allra lög-sagnarumdæma, í íslensku loftfari eða á íslenskum skipi eða annars utan yfirráðasvæða nokkurs ríkis. Þegar svo er farið, þá sýnist mega ógilda skjal hér á landi, en þá verður það hvorki ógilt í þinghá útgáfustaðar né á varnarþingi fasteignar eða skips, nema það veiti veð í skipi eða fasteign. Þegar slík skjöl skal hér ógilda, má velja á milli ógildingar á bæjarþingi Reykjavíkur og ógildingar í lögsgagnarumdæmi beiðanda, enda verður varnarþing þá heimilisþinghá dómara. Mun ráð gert fyrir heimilisfangi beið-anda hér á landi, enda mundi sjaldan ástæða til þess að unna hon-um ómerkingar samkvæmt þessari reglu, ef hann á heimilisfang er-lendis.

5. Á þingfestingardegi ber sækjanda að koma fyrir dóm og leggja fram þau skilríki, sem nauðsynleg eru til dómsálagningar

að efni til. Ef enginn kemur fram með skjal og engin mótmæli koma fram gegn ógildingarkröfu, skal kveða upp ógildingardóm, nema gallar á málartilbunæði séu því til fyrirstöðu, 1. mgr. 217. gr. eml. Slíkir gallar mundu valda frávisun, en þetta getur varla borið við, því að dómari ákveður stefnufrest ex officio, og stefnanda er auðvelt að láta birta stefnu í Lögbirtingablaði nægilega snemma. Ef skjal kemur að vísu ekki fram, en einhver kemur fyrir dóm og mótmælir ógildingarkröfu, verður dómari að meta þau mótmæli. Ef þau þykja á rökum reist, t. d. líklegt, að skjal sé enn til eða sannað þykir eða líklegt, að stefnandi sé alls ekki eigandi þess, þá synjar dómari ógildingar. Annars-kostar hrundir hann mótmælum og ógildir skjal. Frávisunardóm og synjunar má kæra til æðra dóms samkvæmt 199. gr. eml., 2. mgr. 217. gr. eml. Ef ógildingardómur er upp kveðinn, má áfrýja honum eftir almennum reglum. Getur áfrýjandi látið þinglýsa áfrýjunarstefnu, ef skjal varbar hlutbundin réttindi, og komið þannig í veg fyrir, að dómhafi þinglýsi dómi og leysi þannig veðband af eign sinni. Þýðing ógildingardóms er sú, að dómhafi fær heimild til að ráðstafa því, er skjal hljóðar um, svo sem hann hefði það í höndum, 1. mgr. 216. gr. eml. Í þessu felst það, að lánardrottinn, sem fengið hefur ógilt, getur löglega krafist skuldunaut, og skuldunautur leysist undan skuld fyrir greiðslu til dómhafa. Og skuldunautur, sem fengið hefur ógildingardóm á veðskuldabréf, sem úr gildi var fallið, fær veðskuldbindinguna afmáða í veðmálabókum með þinglýsingu dóms. Ógildingardómur veitir því dómhafa sömu heimild að formi til sem skjalið. Skuldareigandi getur þá heimt kröfu og kvittað greiðslu, en skuldunautur getur látið aflýsa veðbréfi o. s. frv. Hins vegar segir ógildingardómur ekkert um raunverulega heimild aðilja til slíkrar ráðstöfunar. Ógildingardómur er ekki eigardómur né kvittun. Hann fyrirmunar raunverulegum eiganda skjals ekki sönnun að rétti sínum til þess, er skjal hljóðaði um, né lánardrottinn sönnun þess, að skuld samkvæmt skjali, sem skuldunautur hefur fengið ógilt, sé enn ógreidd.

III. Sérreglur um ógildingu skjala. Samkvæmt 219. gr. eml. skulu sérákvæði um ógildingu farmskírteina (172. gr. laga nr. 56/1914), víxla (75. gr. laga nr. 93/1933) og tékka (56. gr. laga nr. 94/1933) halda gildi sínu. Þessi skjöl skal ógilda með dómi, og fer um ógildingarmál eftir almennum reglum í II. að því leyti sem téð ákvæði geyma ekki þeim andstæð fyrirmæli. Einnig haldast sérákvæði í lögum um ógildingu sparisjóðsbóka (11. gr. laga nr. 69/1941) og Söfnunarsjóðs (6. og 21. gr. b. laga nr. 3/1888), bankavaxtabréfa Landsbankans (10. gr. laga nr. 27/1905 o. fl.) og annara banka og slíkra stofnana, Sjá 50. gr. laga nr. 10/1928 (Landsbankinn), 9. gr. laga nr. 7/1930 (Utvegsbanki Íslands h/f), 31. sbr. 50. gr. laga nr. 31/1929 (Búnaðarbankinn) og 20. gr. laga nr. 17/1925 sbr. 53. gr. laga nr. 31/1929 (Ræktunarsjóður). Stjórn allra þessara sjóða og stofnana getur sjálf skorað á handhafa þeirra skjala, sem í lögum þessum greinir, að gefa sig fram, er skjölin eru sögð glötuð, og ógilt þau, ef enginn gefur sig fram. Ógildingin er hér því ekki dómsathöfn. Loks skulu haldast sérákvæði

20. gr. laga nr. 14/1905. Þessi ákvæði varða að eins fasteignir og að eins veðskuldabréf í fasteign, þegar 1) skuldin er fyrmd- en veðrétturinn helzt venjulega fyrir því samkvæmt 1. gr. sömu laga-, 2) sannað er, að þrátt fyrir ýtarlega eftirgrennslun hafi ekki fundizt nokkur maður, er veðbreifið veiti réttindi, og 3) telja má eftir fram komnum skýrslum, að ekkert það atvik hafi komið fyrir (t. d. endurnýjun kröfu í orði eða verki), er haldi kröfu enn í gildi gagnvart skuldunaut né heldur gagnvart veð- eiganda, þótt personuleg skuldbinding hefði hvílt á honum. Þrátt fyrir fyrning kröfu, getur veðeigandi átt það á hættu, að gengið verði að veðinu, og eigi getur hann heldur ráðstafað eign sinni. Hér þarf veðskuldabréfið ekki að vera horfið, til þess að það verði ógilt. Dómurinn virðist hafa sömu verkanir sem annars: Það má þinglýsa honum, og veitir hann veðeiganda heimild að formi til til ráðstöfunar eigninni, eins og veðréttur væri af henni leystur með venjulegum hætti. Dómari gefur út stefnu með venju- legum hætti, ef honum þykja skilyrði vera til þess. Að því leytii sem 20. gr. laga nr. 14/1905 geymirekki ákvæði um málsmeðferð, hlýtur hun að fara eftir þeim reglum, sem hverju sinni gilda um meðferð ógildingardómsmála, svo sem um stefnufrest og stefnu- birtingu, áfrýjun o. s. frv.

11. gr.

Y Eignardómsmál.

I. Ef eiganda hlutar skortir lögmata heimild að rétti sínum, enda sé slík heimild nauðsynleg til neyzlu hans, t. d. ef maður hefur unnið eignarhefð eða afnota á honum eða hann hefur glatað því heimildarbréfi, sem hann hafði, án þess að það hafi verið skráð í viðeigandi embættisbækur, þá getur hann ekki ráðstafað hlutum, t. d. ekki veðsett hann eða selt, án athugasemdar um heimildarbrestin. Samkvæmt 220. gr. eml. getur hann ráðið bót á slíkum heimildarbresti með því að afla sér eignardóms. Slíkan dóm má fá um "réttindi yfir fasteign, skrásettu skipi, bifreið eða viðskiptabréfi". Sá, sem hefur glatað afsali að fasteign, bif- reið eða skipi, eða öðru skjali um réttindi yfir þessum munum, getur því fengið eignardóm um þau réttindi. Sá, sem öðlast hefur réttindi yfir nafnbrefi, en framsalsröðin á því greinir hann ekki eða brefið sýnir ekki veðrétt hans yfir því, getur með sama hætti fengið eignardóm. Eftir gildandi reglum er ekki þörf eignardóms um öðra muni. En ef lög breyttust svo, að samskonar forheimildar- þyrfti til ráðstöfunar fleiri eigna, mundi analógía sjálfsagt verða heimil um eignardóm að þeim.

II. Aðili getur snúið sér til dómara þess, sem með mál skal fara, en sanna verður hann eða gera sennilegt, að hann eigi raun- verulega þau réttindi, sem hann vill fá eignardóm um. Oft yri að taka skýrslu hans trúanlega, ef ekkert mælir henni í gegn. Ef dómari telur skilyrðum fullnagt, gefur hann út stefnu samkvæmt 216. gr., en annars synjar hann þeirri beiðni með úrskurði. Um varnarþing er skírskotað til 216. gr. eml. Ef mál varðar fast- eignar eða þar, sem heimili skips er skrásett. En ef mál varðar bifreið, þá mun eiga að sækja það á varnarþingi beiðanda, heim-

illisvarnarþingi eða dvalar. Og ef það varðar bréf, þá, þar sem bréf var gefið út. En ef bréf hefur ekki verið gefið út í íslenzku lögsagnarumdæmi, en þó mætti ógilda það hér á landi (10. gr. II. 4. b.), þá yrði varnarþing annað hvort Reykjavík eða heimilisþinghá dómara í lögsagnarumdæmi beiðanda samkvæmt niðurlagi 2. mgr. 216. gr. eml. Um mál fer svo sem um ógildingardómsmál. Ef enginn gefur sig fram til andmála eignardómskröfu eða framkomin mótmæli þykja ekki á rökum byggð, verður eignardómur kveðinn upp. Annarskostar verður beiðni synjað, og má kára synjunarúrskurð samkvæmt 2. mgr. 218. gr. eml. Eignardómur kemur í stað formlegrar heimildar til ráðstöfunar eign. Ef hann varðar fasteign eða skip, má þinglýsa honum. Ef hann varðar bifreið, má skrá hann í bifreiðaskrá. Og ef hann varðar viðskiptabréf, má skrá niðurstöðu hans á það, og er rétt, að dómari eða fógeti geri það. Dómur bindur þá, er tilkall gera til eignar, og er þeim því sá einn kostur að skjóta honum til æðra dóms, enda geta þeir látið þinglýsa áfrýjunarstefnu sinni, til þess að koma í veg fyrir ráðstafanir dómhafa á fasteign eða skipi, meðan á máli fyrir æðra dómi stendur. Þeir mundu einnig geta lagt í sama skyni lögbann við skráningu bifreiðar samkvæmt eignardómi eða við ráðstöfunum dómhafa á viðskiptabréfi, er bryti bág við tilkall hans, þar til er æðri dómur hefði lokið máli.

Sérákvæði 9. og 10. gr. laga nr. 46/1905 um hefð eru úr gildi numin með 224. gr. eml.

12. gr.

Mál til sviptingar lögræðis.

I. Þar til er lög nr. 60/1917 komu til framkvæmdar, voru menn sviptir lögræði með úrskurði stjórnvalds. Samkvæmt 6. gr. laga þessara verða menn nú, að undanteknu tilvikum því, er í 50. gr. framfærslulaga nr. 52/1940 greinir, einungis sviptir lögræði með dómsúrskurði. Ákvæði um meðferð slíkra mála eru í 6.-10. gr. laga nr. 60/1917, og haldast þau ákvæði óbreytt samkvæmt 2. mgr. 221. gr. eml.

II. Með mál skal fara á varnarþingi þess, sem svipta á lögræði, 6. gr. laga nr. 60/1917. Sá, sem ekki á hér varnarþing, verður ekki sviptur hér lögræði. Aðili þess máls er sá auðvitað allt af, er svipta skal lögræði, og einn verður hann aðili, ef hann sjálfur hefur beiðzt lögræðissviptingar. Annars er óljóst, hverir geta orðið aðiljar þess máls, því að í lögunum greinir ekki um það til hlítar. Maka aðilja, foreldrum, börnum, systkinum og jafnt mæðgum er veitt heimild til að áfrýja úrskurði um lögræðissviptingu. Af þessu virðist mega leiða það, að þessir menn geti krafist lögræðissviptingar og því orðið aðiljar í héraði. En talning þessi verður naumast talin tæmandi. Lögin eru í þessu efni mjög ófullkomin. Í fyrsta lagi er full ástæða til þess að veita fleirum mönnum heimild til aðildar, t. d. arfleifsluerfingja, barnabörnum, afa og ömmu. Í öðru lagi segir ekkert um það, í hvaða röð téðir aðiljar komi til áfrýjunar. Ef tveir eða fleiri þessara aðilja eru lífs og færir til áfrýjunar, hefur þá t. d. systkin heimild til áfrýjunar að foreldri frágöngu eða ef til vill alls ekki, ef foreldri vill ekki áfrýja? Aðild mætti t. d. binda við

framfærsluskyldu eða erfðarétt innan tiltekinna takmarka, en hvorugt þetta gera lögin. Mágar og mágkonur eru að lögum hvorki framfærsluskyldir né arfgengir. Jafnvel gæti verið rétt að veita lánardrottni rétt til að krefjast lögræðissviptingar skuldnauts, ef sérstaklega stendur á, t. d. lán til langs tíma afborgunarlaust.

2. Í 6. gr. laga nr. 60/1917 segir, að um lögræðissviptingu fari "að öðru leyti" (þ. e. en því, að málið sé dómsmál og með það farið á varnarþingi þess, sem svipta skal lögræði) "eftir þeim reglum, sem fylgt hefur verið um lögræðissviptingu". Áður var lögræðissvipting athöfn stjórnvalds, en nú er hún dómsathöfn, svo að það fær varla staðizt, að sömu reglur geti nú gilt sem áður. Þegar æðri dómur fyrirskipar framhaldsrannsókn samkvæmt 2. mgr. 9. gr. laga nr. 60/1917, skal hún fara að hatti almennra lögreglumála. En úr því að slík rannsókn skal fara með þeim hatti, virðist dómari yfir höfuð eiga að rannsakamáli ex officio, eins og opinber mál. Honum ber því að leita skýrslna um heilsufar aðilja, fjárgæzlu o. s. frv. Hins vegar hafa aðiljar sjálf-sagt meira forræði á sakarefni og gangi máls en aðili opinbers máls. Beiðni um lögræðissviptingu má því sjálfsagt taka aftur, og aðiljar geta látið fresta máli eftir samkomulagi.

3. Úrskurður skal vera rökstuddur, og skal skýrt kveða á, hvort maður skuli sviptur sjálfþæði eða fjárræði eða hvoru tveggja, 1. mgr. 7. gr. laga nr. 60/1917. Sama verður að gilda um úrskurð, þar sem synjað er beiðni um lögræðissviptingu, svo sem við á.

Um niðurfellingu lögræðissviptingar fer með sama hatti, eftir því sem við getur átt, 2. mgr. 6. gr. nefndra laga.

Málskostnaður greiðist úr ríkissjóði, 2. mgr. 9. gr. laga nr. 60/1917.

4. Áfrýja má úrskurði um lögræðissviptingu, og þá eflaust líka úrskurði, þar sem beiðni um hana er synjað. Um áfrýjunarfrést mun fara eftir 197. gr. eml. Meðferð máls fyrir æðra dómi fer sem opinbert mál væri, enda skal skipa sækjanda og verjanda, og málskostnað skal greiða úr ríkissjóði, 1. mgr. 9. gr. laga nr. 60/1917.

Um birtingu úrskurða og dóma um lögræðissviptingu, sjá 2. mgr. 7. gr. sbr. 1. mgr. 10. gr. laga nr. 60/1917.

13. gr.

Mál til að sanna dauða horfins manns.

Í lögum nr. 23/1922 eru settar reglur um þessi mál, og haldast þær samkvæmt 2. mgr. 221. gr. eml.

Eftir það hverfur af skipi, og ókunnugt er, hversu það bar að, eða hér á landi, og vita menn, að hann hefur komið í lífs-háska, þá geta þeir, sem löglegra hagsmuna hafa að gæta, ef hann væri látinn, krafist eftir lögmættan tíma úrskurðar um, að hann skuli talinn dauður, 1.-4. gr. laga 1922. Samkvæmt þessu hafa bæði erfingjar manns og skuldheimtumenn þenna rétt. En rannsaka skal dómari, ef ástæða er til, hvort beiðandi hafi löglegra hags-

muna að gæta. Beiðandi á að snúa sér skriflega til dómara með skýrslum um nafn manns og aldur, nánustu ættingja hans, tildrög að hvarfi hans o. s. frv.

Með mál skal fara á síðasta varnarþingi manns hér á landi. Það mun ekki skilyrði, að hann hafi átt hér varnarþing, þegar hann hvarf, enda hafi hann þá verið íslenskur ríkisborgari. Ef maður hverfur af skipi, sem gert var út í öðru lögsagnarumdæmi, þá skal þó héraðsdómari þar fara með málið, 1. mgr. 5. gr. laga 1922. Dómari rannsakar mál að hætti opinberra mála, eftir því sem við á, og kveður því fyrir dóm beiðanda og vitni eftir þörfum og föngum og lætur þá staðfesta skýrslur sínar. Að rannsókn lokinni kveður dómari upp úrskurð, 5. gr. laga 1922. Í úrskurði skal greina, frá hvaða tíma maður skuli talinn látinn, sbr. 6. og 7. gr. laga 1922.

Sömu aðiljar sem beiðzt gátu úrskurðar, geta áfrýjað honum innan 6 mánaða frá útgáfudegi, svo og dómsmálaráðherra, sem dómari skal tafarlaust senda eftirrit málsins. Fyrir söðra dómi skal með mál fara að hætti opinberra mála, og skal því skipa sökjanda og verjanda. Kostnað af málskoti ber áfrýjandi, ef úrskurður verður staðfestur, en ríkissjóður annars, 8. gr. laga 1922. Áfrýjun hlýtur að fresta framkvæmd úrskurðar.

Dánarúrskurður kemur að öllu leyti í stað löglegs dánarvottorðs. Verður hans að eina leitað, ef ekki er unnt að sanna lát manns með öðrum hætti, t. d. með skýrslu manna, sem úr sömu hættu hafa bjargast, 10. gr. laga 1922. Chagganlegur dánarúrskurður verður grundvöllur andir skiptameðferð á búi manns, maki hans getur staðfest ráð sitt af nýju o. s. frv.

Viðbætur.

Um vinnudóm ("félagsdóm").

I. Samkvæmt IV. kafla laga nr. 80/1938 skal setja á stofn dóm, sem hefur aðsetur í Reykjavík, hefur lögsögu um land allt og heitir "félagsdómur". Nafn þetta er heldur óviðeigandi, því að dómur þessi fer ekki einungis með mál félaga, heldur og mál, er varða ágreining verkamanna og félagsskapar þeirra annarsvegar og vinnuveitenda hinsvegar. "Vinnudómur" virðist vera rétta nafnið á dómi þessum, eins og samsvarandi dóma á Norðurlöndum, sem nefndir eru "Arbeidsret" eða öðru slíku nafni.

II. 1. Vinnudómur er skipaður 5 dómendum til þriggja ára í senn. Hæstiréttur skipar formann og einn dómenda. Auk þess nefnir hann 3 menn til, og skipar atvinnuáráðgjafa einn þeirra í dóminn. Loks skipar Vinnuveitendafélag Íslands og Alþýðusamband Íslands sinn dómenda hvort. Ef atvinnurekandi, sem er aðili sakar, er ekki í Vinnuveitendafélaginu, þá getur hann sjálfur nefnt mann í dóm í stað félagsins. Ef hann gerir það ekki innan tiltekins tíma, nefnir forseti dómsins dómenda fyrir hann, l. mgr. 39. gr. laga nr. 80/1938. Samsvarandi fyrirfalli er ekki í lögnum um það tilvik, ef verkamaður eða verkamannafélag þab, sem er aðili sakar, er ekki í Alþýðusambandinu, enda hefur vinnudómur þá talið dómenda þann, sem Alþýðusambandið hefur skipað, réttan til að skipa dóm gegn mótmælum aðilja. En niðurstaða þessi er mjög vafasöm, því að slíkur aðili getur verið andstaðingur Alþýðusambandsins raunverulegur (eins og verkamannafélagið "Hlíf" í Hafnarvíðri var í fyrsta malinu, sem dómurinn hafði til meðferðar) og svo bendir analógía ákvæðisins um það, er vinnuveitandi er ekki í Vinnuveitendafélaginu, til þess, að dómandi Alþýðusambandsins skuli víkja, ef verkamannafélagið, sem aðili sakar á, er ekki í því.

Sömu aðiljar, sem skipa dómendur nefna varadómendur, er taka sæti í dómi "í forföllum" aðaldómenda. "Forföll" hljóta hér að taka til allra þeirra tilvika, er dómandi má ekki sakir nauðsynja eða sakir sambands síns við aðilja eða sakarefni skips dóm. Um heit dómenda, sjá 43. gr. laganna.

2. Um almenna hæfileika dómenda segir í 42. gr. laganna. Þeir skulu vera íslenskir ríkisborgarar, vera fjárfir sínarabandi (þ. e. fjárráðir almennt og þá þeirra má ekki vera háð gjaldþrotameðferð eða nauðsamsanga) og hafa öflekkað mannorð. Þeir, sem hæstiréttur skipar, skulu og vera lögfræðingar. Um hæfileika dómenda til meðferðar einstaks máls ("sérhæfi") hljóta almenningarreglur að gilda um þá, er hæstiréttur og ráðherra skipar. Hinsvegar munu þar kröfur ekki verða gerðar um dómendur þá, sem aðiljar nefna. Um úrskurði um dómhæfi, sjá 48. gr. laganna.

III. Verkefni dómsins er samkvæmt 44. gr. laganna að dæma:

1. Mál er rísa út af krum um brot á lögum nr. 80/1938. Samkvæmt 70. gr. laganna varða brot á lögnum 50- 10000 kr. sektum. Trauðla verður atilað, að öll brot á lögnum varði sektum, t. d. ef verkamaður snýr sér beint til verkstjóra með kvörtun sína, en ekki til trúnaðarmanns, sbr. l. mgr. 10. gr. laganna. Verður vinnudómur að skera úr því hverju sinni, hvort brot varði sektum

eða ekki. Sum brot á lögunum eru brot í sýslum, t. d. brot sátta-
semjara, sbr. III. kafla laganna, og dómenda, sbr. t. d. 41. gr.
laganna. Slík brot verða við ákvæði XIV. kafla almennra hegningar-
laga, enda mundu almennu dómstólarnir eiga þar lögsögu með venju-
legum hætti. Sama máli gegnir um mál til refsingar fyrir baramíðar
eða upphlaup, er orðið hefur vegna vinnustöðvunar.

2. Mál er rísa út af tíðni vegna ólögmatra vinnustöðvunar.
Dómur getur dæmt skaðabætur, er svo stendur á, sbr. 65. og 70. gr.
laganna. Skaðabótakröfur, er rísa af þörum ástæðum, en verða þó
vinnusamband, t. d. spjöll verkamanna á eign vinnuveitanda, virð-
ast sæta meðferð almennra dómstóla. Þó virðist líklegt, að skaða-
bótakröfur, sem risnar eru beinlínis af brotum á vinnusamningi,
sem lögin taka til, muni sæta meðferð vinnudóms.

3. Mál er rísa af kærnum um brot á vinnusamningum, um gildi
þeirra eða skilning, þar á meðal um það, hvort bindandi samningur
sé á kominn, um lögmæti uppsagnar o. s. frv. Þessi mál geta ver-
ið bæði til refsingar og skaðabóta eða einungis til þess að fá
skorið úr um gildi samnings eða skýringu á honum, eða gildi upp-
sagnar.

Mál þessi verða ekki flutt fyrir almennum dómi, 47. gr.
laganna.

4. Önnur mál milli verkamanna og stvinnurekenda geta og kom-
ið fyrir vinnudóm, ef aðiljar semja um það og meiri hluti vinnu-
dóms er því "meðmæltur", sem hlýtur að merkja það, að meiri hlut-
inn samþykki það. Hlýtur þetta ákvæði að taka til þeirra mála
einna, sem vinnusamtand aðilja verða og eru svipaðs eðlis og mál
þau, sem áður greinir, t. d. um ágreining verkamanns, sem ekki
er í neinu verkamannafélagi, og vinnuveitanda um það, hvort verka-
maður skuli hafa kaup samkvæmt samningi verkamannafélags þar, sbr.
45. gr. laganna.

IV. Aðild. Vinnuveitandi eða verkamaður, sem er í félagi
vinnuveitenda eða verkamanna, kemur ekki fram fyrir dómi, ef fé-
lag hans eða félagasamband vill fara með mál hans. Alþýðusamband
Íslands tekur t. d. að sér mál vélstjórafélags, ef það er í sam-
bandinu. Vinnuveitendasamband Íslands tekur að sér mál múrara-
meistarafélags, ef það er í vinnuveitendasambandinu. Ef þessi
félög eru ekki í sambandinu, þá fara þau sjálf með mál sín eða
félagsmanna sinna. Ef félag vinnuveitanda eða verkamanns vill
ekki taka við máli hans, verður hann að fara sjálfur með það.
Sama er, ef hann er í engum slíkum félagsskap, sbr. 45. gr. lag-
anna. Félagasamband, t. d. Alþýðusambandið, sem fer með mál félags,
og félag, sem fer með mál einstaklings, sem í félaginu er, er
raunverulegur umbotsmaður aðilja. Sérhafi dómenda, vitnaskylda og
sönnunargildi vitnaskýrslu verður því að meta eftir sambandi dóm-
anda og vitnis við raunverulega aðiljann. En þar með er ekki sagt,
að ekki beri líka að taka til greina samband þeirra við félaga-
samband eða félag, sem málið hefur tekið að sér. Þau hafa venju-
lega einnig sinna hagsmunum að geta, að minnsta kosti síðferðilega.

V. Með mál fyrir vinnudómi skal, ef ekki er öðruvísi mælt
í lögunum, fara með hliðsjón af meðferð oinkamála í héraði, svo
sem við verður komið, 69. gr. laganna. Nú skal því hafa til hlið-

sjónar ákvæði laga nr. 85/1936 (eml.). Lögin hafa sjálf að geyma allmörg ákvæði, sem eru í samræmi við lög nr. 85/1936, svo sem um stefnubirtingar að mestu, 2. mgr. 51. gr., um munnlegan eða skriflegan málflutning, 52. gr., um gagnsakir, 53. gr., um fresti, aðiljaskýrslur, vitni og vitnaskyldu, mat og skoðun, þóknun vitna og matsmanna, réttarfarssektir, gjafasókn 68. gr. o. s. frv. Sjá 54.- 63. gr. laganna. Um önnur atriði, svo sem þinghöld, sbr. 39. gr. eml. og 2. mgr. 63. gr. laga nr. 80/1938, um málsskjöl, sbr. 43. gr. eml., um stefnur, sbr. 88. gr. eml., um þingfestingu, greinargerðir og málflutning, sbr. 104.- 108. og 110.- 112. gr. eml., um foræði aðilja á sakarefni, sbr. 113. gr. eml., um forföll, hafningu máls og endurupptöku, sbr. 118.- 120. gr. eml., um sönnunargögn, sbr. X. kafla eml. og málskostnað, sbr. XII. kafla eml., o. s. frv. gilda ákvæði eml. Einungis fárra sérreglna eða afbrigða verður að geta.

a. Formaður ákveður stað og stund þinghalds, stýrir dómi, sér um bókhald og gefur út stefnur í nafni dómsins og ákveður stefnufrest, 49.- 51. gr. laganna, og gefur út dómargerðir, 68. gr.

b. Afl atkvæða ræður. Dómendur eru fimm, og atkvæði geta því aldrei orðið jafnmörg beggja megin um lokaniðurstöðu. Ákvæði 64. gr. laganna um úrslitaatkvæði formanns er því ekki hugsunarrétt, eða að minnsta kosti óþarft, nema svo sé, að 2 atkvæði séu gegn tveimur og formaður greiði síðast atkvæði, en þá leiðir aðalreglan, að afl atkvæða ráði, til þess, að atkvæði formanns ráði úrslitum. Annars má vísa til 192. og 193. gr. eml. um samningu dóms og efni. Um fresti til uppsögu dóms og úrskurða og dómupsögu vísast annars til 64. gr. laganna.

Dómar vinnudóms hafa venjulega verkun dóma, sbr. 195. gr. eml., þar á meðal aðfararhæfi, 2. mgr. 65. gr. laganna. Ályktanir vinnudóms verða ekki bornar undir hæstarétt. Þó má innan viku frá uppsögu dóms eða úrskurðar skjóta til hæstaréttar þessum ályktunum, samkvæmt 67. gr. laganna:

1. Frávísunardómi eða úrskurði um frávísun. Líklega má hér hafa kæruförðina, sbr. 199. gr. eml.

2. Dómi til ónýtingar sökum þess, að mál sæti ekki meðferð vinnudóms. Hér er við það átt, að vinnudómur hafi hrandið frávísunarkröfu eða að hann hefði átt að vísa máli frá sér ex officio, en hefur allt að einu dæmt það að efni til. Þessum dómum verður að áfrýja samkvæmt almennum áfrýjunarreglum, að öðru en um áfrýjunarfrestir.

3. Úrskurði um skyldu vitna til að bera vitni, um eiðvinning og sektir. Hér er eflaust átt við sektir fyrir brot á vitnaskyldu, sbr. 131. gr. eml. Analogíe virðist regla þessi taka til úrskurða um heimild vitnis til skýrslugjafar fyrir vinnudóm, sbr. 126. gr. eml., til matsmanna og skoðunar, sbr. 141. gr. eml., og til úrskurða um refsingu á hendur þriðja manni, sem ekki lætur uppi skjál, samkvæmt 148. gr. eml., eða hlut til upplýsingar í einkamáli samkvæmt 152. gr. s.l. Hér virðist eiga að hafa kæruförðina.

c. Dómgjöld skal engin greiða, enda greiðir ríkissjóður allan dómskostnað samkvæmt ákvæðun atvinnumálaráðherra, 1. mgr. 66. gr. laganna.

51-